Шуур һөкм елəјир əл чатмазлара.
Һаны тəбиəтин кини, гəзəби?
Көјлəрдəн охунур үмманын диби.
Кечиб асиманын једди гатындан
Аја ајағыны гојанда инсан,
Нөјман өз думанлы фəлсəфəсилə
Бир мүддəт инамсыз кəзəчəк һəлə...
Сəнисə апарыр əсрин гатары,
Күндоғана сары—күнəшə сары.
Бабалар демишдир бир мəсəлдир бу:
«Киминин əввəли, киминин сону».
Онун нə əввəли, нə сону вардыр.
Һəјатын өзүнүн гануну вардыр.
Нөјман бу ганунла дуруб үз-үзə,
Елə бил јелкəни гопмуш бир гајыг
Дүшүб фыртыналы, чошгун дənизə...
Сəнисə апарыр əсрин гатары,
Күндоғана сары—күнəшə сары.

1973

ИЛК МƏКТУБ

I

Гызым, көндəрдијин əкси алмышам,
Мизимин үстүнə гојуб һəр ахшам
Бахырам шəклинə, мə'сум көзлəрин
Һəјала далмышдыр дəриндəн-дəрин.
О сакит бахышда бир интизар вар,
Елə бил шимала узанан јоллар
Сəнин көзлəриндə бирлəшир, гызым.
Нəдəн кəдəрлисəн, де, нəдəн, гузум.
Бəлкə дə һəр сəһəр ојаныб еркəн,
Атанын јолуну көзлəдикчə сəн
О гара көзлəрин бошалыр, долур.
Фəгəт нə бир хəбəр, нə кəлəн олур.
Кечə пəрдəсини чəкир көјлəрə,
Сəнинсə үмидин галыр сəһəрə.
Јатырсан... бəлкə дə јухуда бə'зəн
Атаны көрүрсəн, тутуб əлиндəн
Күлүстан бағында кəздирир сəни.
Ипəк палтарыны, тəзə чəкмəни
Ушаглар көстəриб бири-биринə
Һəсəдлə бахырлар узагдан сəнə.
Сəһəрсə јухудан ојанан заман
Нə палтар олмајыр, нə дə ки, атан.
Долмуш көзлəрини силəрəк нəнəн
Дејир ки, гəм јемə атан кəлəчək...

Нәдән сорушмурсан, бәс, гызым, нәдән,
Ај нәнә, де көрүм һачан кәләчәк.
Анчаг тез фикирә далырсан јенә,
Атанын хәјалы кәлир көзүнә.
Әјниндә боз шинел, башында папаг,
Белиндә гатарлар, чијниндә јараг,
Гарагаш, гаракөз, бојуса уча.
Нәнән дејәнләри јада салдыгча
Көрүрсән атанмыш елә бу ахшам
Сәнин дә јухуда көрдүјүн адам...
Гызым, евимизи кәләндә дүшмән
Талајыб апарды һәр нәјимиз вар.
О вахт көрпә идин, билмирдин ки, сән
Јапышыб дејәјдин апармасынлар.
Атанын шәклини басыб бағрына
Ону өз чанындан әзиз тутајдын.
Нә заман гәм-кәдәр үз верди сәнә,
Бахыб о шәкилә сән унудајдын
Кичик үрәјинин бөјүк дәрдини.
Дүшмәнләр әлиндә гојараг сәни
Кедән инсафсыза дејәјдин ки, сән
Өзүн де, нә заман бәс кәләчәксән.
Мәним Солмаз гызым, билирәм инди
Тәсәввүр етмәјин нечә чәтиндир,
Атан нә фәдаји, нә гәһрәмандыр.
Онун нә шинели, нә чәкмәси вар,
Нә дә ки, гәзәблә чатылмыш гашлар.
Дөјүш палтарыны хејли замандыр
Чыхарыб атмышам, нә ат, нә јараг.
Бу шаир атанын силаһы анчаг
Инди бир гәләмдир, гызым, бир гәләм...
Он илдир чәбһәдән ајры дүшмүшәм,
Анчаг бу илләрим кетмәмиш һәдәр.
Бир күн көрүшәрик, достлар дејәрләр,
О заман һәр шеји биләрсән, гызым.

Дилимдә бир вәтән, бир дә сән, гызым,
Мизин архасында отуруб һәр күн
Узун кечәләри сәһәр етмишәм.
Өтүб шәһәр-шәһәр ше'рим, нәғмәм.
Инди сачларым да ағармыш бүтүн,
Мәним әзиз балам, буну јахшы бил,
Үзүм гырышса да, әлим әссә дә,
Јоллары мин боран, туфан кәссә дә,
Атан өз сөзүндән гајыдан дејил...
Бир дүнја мә'на вар бахышларында,
Дәрдин дә, арзун да әјандыр мәнә.
Өмрүмдән бирчә күн галса дүнјада
Сәни гуртармагчын јад әлдән јенә,
Өзүм кәләчәјәм, өзүм Тәбризә;
Сәни тапшырмышам, гызым, Тәбризә.
Билирәм, о мәним әманәтими
Өз ана гојнунда бәсләјәчәкдир.
Өмрүмүн барыны, сәадәтими
О мәндән дә артыг истәјәчәкдир.

II

Сәнсиз кәлиб кечди, гызым, он илим,
Һәр мисра башында чәкдим адыны.
Инди вусалына чатмырса әлим,
Бары сән мәктубун кәсмә ардыны,
Ахы о ағ сачлы, меһрибан бабан
Кағыз көндәрмәјиб мәнә һеч заман.
Јаман дөзүмлүдүр, фил үрәји вар,
Инан ки, оғлуну дардан ассалар
Гоча нә јалварар, нә «аман» дејәр,
Гәлбинин гәмини гәлбиндә јејәр.
О мәни һамыдан чох севир, гызым,
Буну мән демирәм, билир нәнән дә.
Һәлә кәлмәмишдир сизә кағызым,

Гары көз јашлары ахыдыб күндә
Каһ көјә јалварыр, каһ нәзир верир.
Бабанса... Сән она диггәт елә бир...
Киши данышмајыр, динмир һеч заман.
Әфсуслар олсун ки, танымамышсан
Гызым, сән бабаны он илдән бәри.
Гој инди мән дејим бә'зи сирләри;
Сәһәр күн доғандан гаш гаралынча
Гараж габағында дајаныб гоча,
Јајда күндән јаныр, гыша сојугдан.
Үсту шишәләнмиш кичик табагдан
О, доста, таныша сигарет верир.
Бә'зән нәгдә сатыр, бә'зән дә нисјә.
Анчаг јох демәјир гоча кимсәјә,
Беләчә өмр едир инди он илдир.
Һәр күн дөнүр евә гаш гараланда,
«Кичик дуканыны» гојуб бир јанда
Алдығы шејләри верир гарыја.
Сонра да сөз салыр өзү араја
Көрүб билдијиндән данышыр тамам.
Анчаг бир дәфә дә демәјир ки, мән
Бу күн аз, ја да ки, чох газанмышам,
Гызым, бу һәјатда чох адам да вар
Јејиб јашајырлар фәгәт лал кими.
Бүтүн вәтәнини чалыб, чапсалар
О көјшәк вурараг гара мал кими
Дајаныб бахачаг. Өзүнүн фәгәт
Бирчә дәсмалына дәјсәләр, инан,
О күнү шәһәрдә гопар гијамәт...
Мәним меһрибаным, сәнин бабан да
Бах бу кешмәкешли, кениш чаһанда
Сәјјар дуканына күвәниб, анчаг
Садә өмр етмәмиш һәр шејдән узаг.
Демәмиш, дүнјада бир гонагыг биз,
Тутуб галмајачаг һәјаты инсан.

Истәр аз чалышсан, ја чох чалышсан
Бир гарыш торпагдыр, беш аршын да без
Сәнин бу дүнјадан гисмәтин фәгәт.
Ја да кечә-күндүз чәкиб әзијјәт,
Өзү, аиләси ач галыб һәр күн
Гара күн кечириб, «гара күн» үчүн
Гызыл јығмады ки, бәлкә бир заман
Әли әсә-әсә јығдығы пулдан
Ја бир мүлк тикдириб, ја кәнд алајды.
Бәлкә бәјдән, хандан чағрыла ады.
О зәһмәткеш олду, севди зәһмәти,
Тәр төкдү, әлләри бағлады габар.
Кечәләр ач јатды бә'зән күлфәти,
Фәгәт һисс етмәди буну гоншулар.
Гызым, дәјишдирир заман инсаны,
Дүнән оруч тутуб о намаз гылан
Мәсчидсиз, молласыз галмајан бабан
Бу күн кә'бә билир Азәрбајчаны.
Бәлкә дејәчәксән, өмүр чырағым,
Бабан дәјишмәмиш өз либасыны,
Нә көн башмағыны, нә чухасыны
Һәлә чыхартмамыш әјниндән гоча.
Гызым, сәнин бабан өмрү бојунча
Бәлкә о палтары дәјишмәјәчәк,
Ахы кејимсиз дә дәјишир үрәк.
Гызым, бу торпағы, сују, һаваны
Севән либас дејил, гој дејим сәнә.
Кимин ки, гәлбиндә гајнардыр ганы
Истәр тәзә кејсин, истәрсә көһнә,
Шәрәфли кечәчәк һәјат јолуну;
Ел бәрсиз-бәзәксиз севәчәк ону.
Инди көһнә донда көрүб бабаны
Демә ајаглашмыр гоча һәјатла.
Сәнә бир сөз дејим мән еһтијатла,
Үсту шишәләнмиш сәјјар дуканы

Гоча кәздирмәзди өмрүндә, инан,
Ондан бу торпаға хејир кәлмәсә.
Сакит бир дәрјадыр о динмәз бабан,
Вахтсыз далғаланмаз бир шеј билмәсә.
Һәлә бирчә мәктуб јазмамыш мәнә,
Ајры дүшдүјүмүз он илдир тамам.
Ким билир, бәлкә дә јазмасын јенә,
Мән ки, кағыз үчүн һеч дарыхмырам...

III

Бу илк мәктубумдур сәнә, а гызым,
Оху, һәр сөздәки мә'наны өјрән.
Нә едим ки, сәндән узагдајам мән,
Галды үрәјимдә јенә дә арзум.
Ахы бу ил сәнин он јашын олду,
Фәгәт нә адына мәчлис гурулду,
Нә дә шәнлик етдик. Бәлкә дә бабан
Сәнә чит дон алды өз газанчындан.
Нәнән дә ахшамы төкүб бохчаны,
Арајыб ахтарды, фәгәт куманы
Бир чораба кәлди,—деди:—Чан бала,
Ал бу чораб галыб атандан, бала.
Ал, өзү кәлмәди, он ил дә олду...
Сәнин дә көзләрин кәдәрдән долду,
Дедин ки, көрәсән һардадыр атам.
Мән дә истәрдим ки, еләо ахшам
Јанында олајдым, өпүб көзүндән
Тәбрик еләјәдим он јашыны мән.
Сәнә гызылкүллү бир дон алајдым,
Үстү нахыш-нахыш ботун алајдым,
Бојнуна шәрф дә, башына лент дә,
Гарусдан тохунмуш голлу жакет дә,
Ширни дә, шәрбәт дә, шәкәрчөрәк дә,
Сонра дәстә-дәстә әлван чичәк дә,

Көнлүн нә истәсә алајдым, гызым,
О ахшам сәнинлә галајдым, гызым.
Голумун үстүндә сән ујујунча,
Ше'р охујајдым, нәғмә дејәјдим.
Мәним дә бу иди әзәлдән әһдим,
Фәгәт баш тутмады арзум, нијјәтим,
Галды үрәјимдә, галды һәсрәтим.
Бу бајрам күнүндә узагдан сәнә
Мәктуб көндәрирәм мән анчаг, гызым.
Билмирәм нә заман чатачаг, гызым.
Бу илк мәктубумдур, Солмазым, сәнә,
Аталыг борчуму вермәкчин јенә
Көрүб, билдијими сөјләјим. Кәрәк
Һәјата көзләри ачыг бахасан,
Һәр заман әлиндән тутараг бабан
Сәни асфалт үстә јеритмәјәчәк.
Сабаһ дар ајагда, ишдә, чәтиндә
Будрәјиб јыхылсан мәнә дәрд олар.
Атана охша сән хасијјәтиндә,
Гој олсун һәмдәмин о ел, о дијар.
Һәјат далғалы бир дәниз кимидир,
Онун каһ чәзри, каһ мәдди олур.
Санма күнләр белә совушуб кедир,
Јох, гызым, һәр шејин бир һәдди олур.
Фәгәт нә көз јашы, нә аһ, нә кәдәр
Бизи чатдырмајыр о бөјүк күнә.
Аталар демишкән: «Хәстә тәләсәр,
Армуд өз вахтында јетишәр јенә...»
Нәнә дә он илдир көрмәјир мәни,
Һәр «оғул» кәлмәси ешидән заман
Нәнә јарпағытәк әсир бәдәни.
Онун мәктубуну әкәр охусан,
Дејәрсән индичә гуш олајдым каш,
Гарынын јанына учајдым бир баш.
Бәлкә өмрү боју о шад олајды,

Бу гэмдэн, гүссэдэн азад олаjды.
Мэним гэшэнк гызым, һаман шадлыг да,
Бил ки, бирчэ күнлүк өмр едэчэкдир,
Өтэри хошбахтлыг кимэ кэрэкдир!
Вахтсыз чичэклэнсэ бир ағач, ону
Ja шахта вурачаг, ja да ки, долу.
Он ил көзлэмисэн, көзлэ бир аз да,
Атан кэлэчэкдир күллү бир jазда.
Демэ, эзиз бала, гэлбим көjрэлир
Даһа о дөзмэjир ширин сөзэ дэ.
Истэр дөзмэjэ дэ, истэр дөзэ дэ,
Гызым, бу һэjаты jахшы дүшүн бир;
Көзлэ сэн атаны, көзлэ бир аз да,
Jэгин ки, кэлэчэк күллү бир jазда...

IV

Нэнэ чох шеj jазыр өз мэктубунда,
Олуб кечэнлэри салараг jада
Каһ килеj елэjир, каһ да разылыг.
Jазыр: «Эзиз балам, он илдир мэним
Синэмэ даг чэкмиш, инан, аjрылыг.
Jохса нэ дэрдимиз... шүкүрлэр олсун,
Истиjэ, соjуға дөзэр чанымыз.
Гышда сэрин су вар, jаjда од, одун,
Һэлэ дэ пис кечмир күзэранымыз...»
Сонра да мэтлэби дэjишиб гары
Jазыр ки, «Он илдэ он дэфэ бары
Мэктубун кэлсэjди, даһа нэ дэрдим;
Он ил дэ jашаjыб, jенэ дөзэрдим.
Анчаг нэ кағызын, нэ сорағын вар,
Нэ дэ ки, кэлирсэн, көрум үзүнү.
Дедин ки «Дүшэрэк мэн диjар-диjар,
Кэтирим Тэбризэ кэрэк ағ күнү...»
Сэн кетдин, ағ күн дэ узаға кетди,

Ким билир о һансы торпаға кетди...
Гаjыт, өмрүм-күнүм, гаjыт евэ сэн,
Елэ сэн гаjытсан—ағ күнүмүзсэн.
Кэл даһа өмрүмүн ахыр чағыдыр,
Кэл көрүм үзүнү бары сон кэрэ.
Сэнсиз бал һэjатым инан ачыдыр,
Гаjыт доғма jурда, доғма шэһэрэ...»
Сонра сэндэн jазыр һеj узун-узун
Jазыр ки: «Сөзүмэ бахмаjыр гызын.
Дедин—мэктэбэ гоj—көндэрдим мэн дэ.
Бирчэ ил охудун, паjыз кэлэндэ
Ики аjағыны дирэjиб jерэ
Деди:—Мэн кетмирэм евдэн һеч jерэ.
Jадымда галмаjыр нэ сөз, нэ jазы...
Jалвардым, бэлкэ дэ елэjэм разы,
Jүз дедим, чыхмады бир jана, оғлум,
Инди өзүн мэктуб jаз она, оғлум.
Гоjма биз деjэнин тэрсинэ кетсин,
Тапшыр, мэктэбинэ—дэрсинэ кетсин.
Де, ниjэ чыхмаjыр бу бош отагдан,
Кечэли, күндүзлү фикрэ далмагдан
Ахы нэ олачаг?
Деjир ки, бэлкэ...
Jох оғлум, дүнjада нэ гэдэр сағам,
Jавандан, jағлыдан тапыб бир тикэ
Сэнин Солмазыны сахлаjачағам.
Онун нэ вахтыдыр гэм чэксин ахы,
Көрүм зэманэнин чеврилсин чархы.
Мэним Солмаз балам, мэктубсуз да мэн
Билирдим мэктэбэ кетмэjэчэксэн.
Нэнэн jазмаса да аjдындыр, инди—
Атасыз бир гыза нечэ чэтиндир
Кедиб дэрс охусун...
Ахы һэр сэһэр
Көрүрсэн, ушаглар дэрсэ кедирлэр,

Һамы кејинмишдир бәрли-бәзәкли,
Сачлары ағ лентли, дөшү чичәкли.—
Сәнинсә мәктәбчин бирчә донун вар,
Арханча диггәтлә баханда гызлар
Гәлбинә көз дүшүр, дејирсән јәгин
Јохсул кејиминә күлүрләр сәнин.
Гызлар сачларына саланда нәзәр,
Јәгин ки, лентимә додаг бүзүрләр—
Дејә көзләриндә гаралыр һәр јан,
Һамыдан, һамыдан узаглашырсан.
Сонра мәктәб һаггы, китаб-дәфтәр дә
Бир дәрд дә артырыр бу көһнә дәрдә.
Елә бунунчун да бәлкә о заман
Гызым, сән мәктәби—дәрси атмысан.
Нә едим, нә әлим, нә сәсим чатыр,
Арзулар гәлбимдә дәрд олуб јатыр.
Әлим јетишсәјди бүтүн варымы,
Јазыб јаратдығым китабларымы
Өмир базарында сатардым тамам,
Тәки мәктәбиндән галмасын балам.
Инди нә еләјим, нә јазым сәнә?
Ачығы тутса да нәнәнин мәнә,
«Гајыт мәктәбинә» јаза билмирәм.
Гәзәбдән әлимдә титрәјир гәләм.
Тапшырыб јад әлә ихтијарыны,
Мән нечә сындырыб кәнч вугарыны
Һагсыз гәрар верим өзкәләр кими.
Јох, шаир гәлбидир атанын гәлби...
Фәгәт, бир төвсијәм вар, гызым, сәнә.
Кәдәри, гүссәни јығыб дөврәнә
Дөрд дивар ичиндә гысылыб галма,
Атанын јолуна һәсрәтлә далма.
Инди ајагларын јер тутур артыг,
Мөһкәм аддымларла чых отагдан, чых,
Кеч әјри күчәни, дар дөнкәләри,

Нә әрбабдан чәкин, нә дә ажандан.
Долан башдан-баша доғма шәһәри,
Һансы хијабанда, мејданда олсан
Көрүб, дујдуғуну унутма фәгәт.
Мәктәби атсан да, мәним тәрс гызым,
Гој сәнә дәрс версин о јурд, о һәјат,
Һәјатдан өјрәнән бүдрәмәз, гызым!
Ахы гәм чәкмәјә бөјүтмәмишдир
Икидләр анасы о дијар сәни.
Билирәм бу ағыр, бу чәтин ишдир...
Гәм јемә, достларым тапарлар сәни.
Ахы, әзиз балам, Солмазым мәним,
Кәлиб јетишсә дә кағызым мәним,
Сәсим ки, јетишмир гулағыныза,
Нә етмәк, дөзүрәм фәрағыныза...
Сән дә дөзүмлү ол дүшман өнүндә,
Дајан бир гајатәк үмман өнүндә.

Бакы, 1956

МӘНИМ ЧӘБҺӘ ДОСТЛАРЫМ

НИКАРАНЛЫГ

Заман о заман дејил,
Мәкан о мәкан дејил,
Фәгәт јаддашымыздан
О илләрин, јерләрин изи позулан дејил.
Тарихә чеврилсә дә өмрүн, күнүн һәр аны,
Хатирәләр бағлајыр өтән күнә инсаны.
Хатирәјә чеврилир севинчимиз, гәмимиз,
Хатирәјлә дөјүнүр заман-заман гәлбимиз.
Хатирә вар одундан од тутурсан, јанырсан,
Хатирә вар ананда санки ганадланырсан...
Бу бајрам күнләриндә
Өтән ганлы күнләри кәтирдикчә јада мән,
Бир өмрүн кәдәр долу, севинч долу күнләри
Кәлиб кечир көзүмдән.
Нечә инсан гајыдыр јаддашымда һәјата,
О кәдәрли күнләри ифтихарла јениндән
Јашајырам мән һәтта.
Көр нечә илдән сонра
Өз чәбһә достларымла отуруруг үз-үзә.
Дејирәм:—Ај ушаглар, гој мән данышым сизә,
Фикир верин һәр сөзә,
Јаддашын долајында итиб, галан олмасын.
Ахы, бунлар тарихдир,

Кәрәк јалан олмасын...
Гырх биринчи ил иди,

Әрдәбилдәјдик онда.
Јадыныза дүшүрмү?
Һә, чаван оғлан идик,
Мин-мин инсанлар кими
Биз дә саһабымыздан јаман никаран идик.
Гәрбдә думанлы көјләр
Топларын атәшиндән јанырды тала-тала.
Кәлирди Шәргә тәрәф бу од, алов, бу бәла.
Гочалар сөјләмишкән,
Елә бил јер үзүндә Нуһун туфаны иди.
Фашист сөзү о заман өлүм иди, ган иди.
Һамы никаран иди...
Јох, јох, һамы дејилди,
Ким дејир ки, севиниб шадлананлар јох иди!
Фәгәт өз нискилини үрәјиндә сахлајан
Севинәндән чох иди.
Динә билмирди һамы,
Сусурду, көзләјирди.
Диниб данышанлары хәфијјә изләјирди.
Чаһарраһда, Растада[1] јығыланлар вар иди,
Онлар мәддаһлар иди.
Көрүрдүн ки, ортада
Уча сәслә бир нәфәр
Баба дәрвишләр кими:
—Белә верирләр хәбәр...
Дејәндә нечә сөз дә артырырды өзүндән.
Јаландан данышдығы бәлләнирди үзүндән...

ХӘБӘРЛӘР МӘРКӘЗИ ЧАЈХАНА

Ахшам Чешмәбашында
Бөјүк бир чајханада јығылырды ағалар.
Дахил олмаг азаддыр,

[1] Әрдәбилдә базар вә мәһәллә адларыдыр.

Әкәр артыг пулун вар.
Бир шаһылыг мијана[1]
Бурда бирчә гырана.
Доғрусу, бир пул дејил аға үчүн бир гыран.
Анчаг мәндән сорушсан,
Дејәрәм ки, о заман
Бир гыран, бир бәззазын бир күнлүк мәхаричи.
Бир гырана ики күн фәһлә ишләдәр һачы.
Анчаг бу чајханада.
Бир стәкан чајын да дәјәри бир гырана.
Нә олсун ки, ахшам кәл,
Көрәчәксән долубдур ағзына тәк чајхана...
Кәлир чаван әфсәрләр,
Кәлир тачир, сәләмчи.
Кәлир, сијасәт илә һеч вахт марагланмајан
Гырмызысаггал һачы...
Ахы, һамы истәјир
«Берлин хәбәрләри»ни кәлиб өзү ешитсин.
Дикторун сөјләдији һәр бир сөзү, ешитсин.
Елә билмә ки, онлар дүнјанын талејиндән,
Инсанын һәјатындан,
Вәтәндән никарандыр.
Бириси анбарындан,
Бири дуканларындан...
Бир сөзлә, бурда һәр кәс өзүндән никарандыр.
Бир хәбәрлә дәјишир
Дәјәр, мәзәндә, базар...
Һәр күн бирчә хәбәрдән милјон газанан да вар,
Мүфлис оланлар да вар...
Кечә сәрхош чыхырлар чајханадан әфсәрләр,
Онлары мәст еләјир ујдурулмуш һәр хәбәр.
Дүнән инкилисләрә нөкәрчилик едәнләр,
Хидмәт үчүн ағадан рүтбә, ән'ам күдәнләр,

[1] Кичик стәканда чај.

Инди ата-бабадан елә бил алман олуб.
Дөнүкләрә нә вар ки,
Ким улаг олса, онлар әввәлдән палан олуб...
Беләчә күнләр өтүр,
Беләчә күнләр итир,
Кәлир гырх бирин јајы.
Мәддаһлар, хәбәрчиләр даһа көрүнмүр көзә,
Дүнән данышмајанлар инди башлајыр сөзә.
О мәшһур чајхана да дүшүр ади һалына,
Сон гоіулур онун да дүнәнки чәлалына...

ЗИДДИ-ФАШИСТ ЧӘМИЈЈӘТИ

Баш күчәдә—Чаһарраһда,
Табло асды бир күн сәһәр
Фашистләри севмәјәнләр.
Ири хәтлә јазылмышды:
«Зидди-фашист чәмијјәти».
Елә о күн күчә-күчә, мејдан-мејдан
Кәзди онун сөз-сөһбәти:
«Кәлин, вәтәндашлар, кәлин, а достлар,
Шаирин сизләрә хош хәбәри вар...»
Һарај чәкән бир шаирин
Сәси дүшдү маһал-маһал:
Кәлди кәндли, кәлди һампа,
Кәлди әснаф, кәлди баггал.
Мүәллимләр, тәләбәләр ахыб кәлди,
Шәр хејирлә савашанда,
Ајдынлыға сәс вермәјә
Ел зүлмәтдән чыхыб кәлди.
Азадлығын күчүнә бах,
Дамла әкәр азад олса,
Ахыб-ахыб селә дөнәр.
Инсан әкәр азад олса,

Дағ ојнадан филә дөнәр.
Азадлыға чыханда ел,
Гандаллара, зинданлара сығышмајыр.
Азадлыға чыханда дил,
Сусмаг билмир,
Сәси, сөзү меjданлара сығышмаjыр.
«Көзлә» дејән, «динмә» дејән заманәнин
Разылығын сорушмајыр.

Үч күндүр ки,
Чарчы дүшүб хәбәр верир,
Пиләчајдан Нирә гәдәр*
Халхалдан да Муғанадәк**.
Митинг вардыр Әрдәбилдә
Ел-обанын чамааты кәлсин кәрәк.
Гајадан бир дамчы дүшүр,
Бир дә дүшүр, ирмаг олур.
Ирмаг ахыр сел јараныр.
Инсанлар да јығыланда
Тајфа олур, ел јараныр.
Бу обадан бири чыхыр,
О комадан бири чыхыр,
Бири ениб дағдан кәлир,
Бири чыхыб бағдан кәлир.
Чығырларда көрүшүрләр,—
Ел јолунда бирләширләр,
Дәрдләширләр, дилләширләр:
—Хејир ола?
—Дејирләр ки, митинг вардыр Әрдәбилдә.
—Саваландан кәлирәм мән
Нә хәбәрдир көрән белә?
—Нитг олачаг бизим дилдә,
Ешидәрсән, өјрәнәрсән.

[1]—[2] Гәсәбә вә маһал адларыдыр.

—Ајры дили билмирәм мән.
Өзкә дилдә данышсалар һеч кетмәрәм.
Мән елатам,
Башга дилдә данышмајыб бабам, атам.
Бир рәвајәт дејим сәнә,
Бәлкә елә ешитмисән:
...Бир күн дағдан ениб кәлир бир шаһсәвән,
Ахшам үстү о чатанда обасына,
Көрүр ки, бир әммамәли
Чыхыбдыр от тајасына һарај чәкир.
Хәбәр алыр, дејирләр ки:
«Бу молладыр, азан верир»,
Бахыб-бахыб сорушур о:
«Бәс нә дејир?»
«Биз нә биләк!»
Көрмәјирсән өзкә дилдә данышыр о».
Гәзәбләнир киши јаман,
Дејир:—Салын тез гајадан,
Баша салын, анласын о,
Өзкә дилдә
Гојун кедиб өзкә јердә банласын о...

МИТИНГ

Чаһарраһда митинг верир
«Зидди-фашист чәмијјәти».
Ахыб кәлир шәһәр әһли.
Кәндистанлн рәијјәти.
Далғаланыр инсан сели
Мәзлуминин дуканынын габағында.
Кими ајаг үстә дуруб,
Кимиси дә отурубдур,
Бағламасы гучағында.
Ај Мәзлуми, көзүн ајдын,
Ач дуканын гапысыны.
Бир бу гәдәр мүштәријлә

Сән бир күндә газанардын
Лап дүнјанын јарысыны.
Бирдәфәлик туллајардын
Мәзлумлуғун дашыны сән.
Ач гапыны, ач, Мәзлуми,
Нијә дуруб дүшүнүрсән.
Ач гапыны, бир көрсүнләр,
Нәјин варды, нә сатырсан.
Мән билирәм бу алверлә
Өз-өзүнү алдадырсан.
Ач гапыны, хурчуну, чомағыны
Јығсын бура рәијјәт достлар.
Гој һәр шеји сөз етмәсин надүрүстләр.
Чәркә-чәркә, сыра-сыра
Сәф чәкәрәк дајанаг биз.
Ирад тута билмәсин гој дүшмәнимиз...

Күнортадыр,
Мүәззинләр минарәјә галхан вахтды.
Дукандарлар гапыја тор тахан вахтды.
Чәмијјәтин арасындан
Лап машынын дамы үстә
Галхды бири.
Сакитлијә дә'вәт етди кәләнләри.
Бирчә анлыг сусду һамы.
Бир уғулту кечди сонра
Санки инсан дәнизиндән:
—Бу данышан кимдир көрән?
—О Гудсдүр.
Әрдәбилин ән һөрмәтли мүәллими.
Бу маһалда натиг јохдур онун кими.
Сонра санки даш атдылар бирдән көлә,
Сәдд чәкдиләр чошан селә.
Үздә мараг, көздә мараг
Һамы сусду.

—Ағаји Гудс данышачаг...
—Бизим ја шәһәрдә, ја да ки, кәнддә
Евимиз, комамыз, очағымыз вар.
Бизим бу өлкәдә, бу мәмләкәтдә
Өзүмүзә көрә бир һаггымыз вар.

Евимиз од тутуб јанарса бир күн
Һај-һарај салырыг гоншулар кәлсин.
Гоншунун комасы одланса бир күн
Биз дә көмәјинә кедәрик јәгин.

Фәрз едәк бир кәнддир бу јер күрәмиз,
Өлкәләр гоншудур бири-бирилә.
Мин илләр бир јердә јашамышыг биз,
Һәлә јашајачаг нәслимиз белә.

Инди гоншумузун еви одланыр,
Һеч инсафмыдыр ки, дајанаг кендә?
Аловлар, түстүләр әршә дајаныр,
Инсанлар јанырлар одлар ичиндә.

Демирәм вурушаг биз әлдә силаһ,
Белә бир фикирә дүшмәсин һеч кәс.
Фәгәт сәсимизи кәлин учалдаг,
Дүнјанын сәсинә гошулсун бу сәс.

Бу оду, јанғыны, мүһарибәни
Јарадан адамлар гулдурдан писдир.
Онларын башчысы дәнидир, дәни,
Онлар инсан дејил,онлар фашистдир.

Јалан сөјләјирләр о кәсләр, јалан,
Дејирләр фашистләр ади инсандыр!
Јалан сөјләјирләр фашистләр, јалан,
Мүсәлман, јә'ни ки, мисли алмандыр!

Ҝүнаһдыр Һитлерә Мир Һејдәр демәк!
Ҝим деди, о өзү һеч инандымы?
Гој чыхсын ортаја, данышсын ҝөрәк
О өзү доғрудан мүсәлмандымы?!

Бир вахт Вилһелми Шәргә кәтириб,
Адынын өнүнә «һачы» гошдулар.
Фәгәт чох чәкмәди баша дүшдүләр
Гојун дәрисинә чанавар кириб...

(Натигин сөзләри кәсилир һәр ан,
Адамлар әл чалыб ҝүлүшүрдүләр.
Онлар ки, бахырды далда-бучагдан
Бир аз да, бир аз да бүзүшүрдүләр.)

Гардашлар, фашистләр чатыб Волгаја,
Сталинградда дөјүшләр ҝедир.
Мејдан охуса да Һитлер дүнјаја,
Бу һајәәр, һарајлар бир бәһанәдир.

Һаггын тәрәфиндә дајаныраг биз,
Гошулсун сәсимиз һаггын сәсинә.
Чүнки лап үрәкдән инанырыг биз
О Гызыл Ордунун гәләбәсинә...

Натиг сусду...
Алгыш сәси учалдыгча дөрд бир јандан,
Әкс-сәда ҝәлди она,
Бағмешәдән, Үчдүкандан[1].
Далға-далға, һалга-һалга кетди о сәс,
Маһал-маһал, шәһәр-шәһәр
О сәдаја сәс вердиләр.
Фашистләри севмәјәнләр,
Мүһарибә севмәјәнләр...

[1] Әрдәбилдә мәһәллә адларыдыр.

ҮМИДЛӘ ИРАДӘ БИРЛӘШӘНДӘ...

Јығылыб бир отаға редаксија һеј'әти,
Ҝөрүн нәдән башланды онларын илк сөһбәти:
«Кағызымыз вармы?
—Јох
—Мәтбәәмиз?
—О да јох.
—Һүруфчин?
—Јохдур о да.
—Пул нечә?
—Пул нә ҝәзир.
—Бәс нәјимиз вар онда?
—Гулаг асын мән дејим оланлары бирбәбир,
Вәрәгә чап етмәјә ирадәмиз вармы, вар.
Сөзүмүз чатар, чатар.
Рәссам нечә—Әләкбәр:
Мүһәррир ким—Әхлаги.
Мүсәһиһ—Данишбечу.
Ҝитаблар чап етмәјә кифајәтдир бу орду...»
Ирадәнин өнүндә јох олду манеәләр.
Бир фәһлә јумруғу һазырлады Әләкбәр.
Онун зәрбәси алтда парча-парча гырылды
Фашистләрин нишаны.
Бу олду вәрәгәнин һәмишәлик үнваны.
Баш мәгалә, фелјетон ,ше'р, бир дә хәбәрләр
Һазыр олду о сәһәр.
Чөвдәт мәтбәәсиндә чап олду вәрәгәләр.
«Зидди-фашист вәрәги» Азәрбајчан дилиндә,
Бу бир гығылчым иди,
Ағ сачлы Әрдәбилин
Минилик нискилиндә.
Һамы гәзет ҝөрәчәк,
Хәбәрләри биләчәк
Доғма ана дилиндә.

Охуjачаг гочалар,
Охуjачаг чаванлар,
Охуjачагдыр буну
Өмрүндә элләринә
Рузнамә алмаjанлар.
Нәминдән Нирә кими,
Халхалдан Муғанадәк
Оба-оба, елбәел
«Зидди-фашист» кәзәчәк.

ГӘЗЕТСАТАН ЗЕЈНИ

Сәһәр күнәш доған заман
Кәлди Зејнин:
—Верин, верин вәрәгәни.
Мүштәриләр көзләјирләр, ахы, мәни.
Рәисләрә «мүждә» верим,
Һачылара мүфтә верим.
Тачирләрә бир гырана сатым кәрәк.
Тез олун ки, карвансара ачылмамыш
Һүчрәләрә чатым кәрәк.
Прәдмәлик, Тәзәмејдан,
Шејхгабағы, Көрпүбашы,
Унчу мејдан, Мискәр базар,
Көр нә гәдәр мүштәри вар.
Мин нүсхә вер, анчаг чатар.
Күчәләри, мејданлары
Зејни бир-бир саја-саја,
Нәзәр салыр вәрәгәдә үнванлара.
Әзбәрләјир,
Һансы сөзү һарда дејим,
Кимә дејим.
Зилми дејим, бәмми дејим.
Елә дејим һамы билсин,

Достлар күлсүн,
Дүшмән өлсүн...

Тәзә ачыр гапылары дүкәндарлар,
Гаш-көз илә, оғрун-оғрун данышырлар:
—Аға, тәзә нә хәбәр вар?
Аға чијнин чәкиб дурур.
Демәк тәзә бир сөз јохдур.
—Мәшди, сиздә нә хәбәр вар?
Тәр һәналы саггалына
Чәкир мәшди сағ әлини.
Демәк горхур мәшди һәлә,
«Бу ишләрә гошма мәни,
Саггалымы веррәм әлә».
Гынамырам мән онлары,
Мә'мурлардан горханы вар,
Хәбәрчидән чәкинән вар.
Дүшүнүр ки, бир сөз дејәр,
«Елә олмаз, белә олар...»
Сијаһыја дүшәр ады.
«Бәлкә елә дүз дејирләр,
Бу фашистләр јахындадыр...»
«Бәлкә елә дүз дејирләр,
Букүн-сабаһ
Көрүндүләр бирдән-бирә.
Бир сөз үстә кечәр кирә...
Гәлбиндәки, гәлбиндәдир,
Нә иши вар орталыға дүшсүн наһаг».
Ел сөзүдүр,
«Ағрымајан башымыза
Нәдән өтрү саггыз салаг».
Елә бу вахт
Голтуғунда «Зидди-фашист» вәрәгәси,
Һечаз үстә зилә галхыб назик сәси
Зејни кәлир...

Растабазар чинкилдәјир:
—Гулаг асын, aj ағалар,
Мәндә тәзә хәбәрләр вар!
Бизим дилдә рузинамә,
Гоj севинсин достларымыз,
Дүшмәнләрсә батсын гәмә.
Алын, алын!
Көрүн фашист ордулары нә һалдадыр,
Әһваллары соған дадыр!
Алын, алын!
Қасыблара он шаһыја,
Дөвләтлиләр пулсуз алсын.
Алын, алын!
Кимисинә бир көз дағы,
Кимисинә мүждә олсун...
Баггаллара, бәззазлара
«Зидди-фашист» вәрәгәси
Зејни сата-сата кәлир.
Зејни дөнүб ода кәлир.
Карвансара габағында
Дурур бир ан:
—Aj ағалар ,aj һачылар,
Мәндә тәзә хәбәрләр вар.
Алын, алын бу вәрәги,
Көрүн нечә ше'рләр вар:
«Өз арамыздыр, aj һачы,
Чох пис олуб һалын сәнин,
Бу Һитлерин јолунда лап
Кетди тамам малын сәнин...»
«Алын, алын!
Һитлер инди өз башынын һајындадыр.
Сәнкәрләрдә донуб галмыш
Ордусунун вајындадыр...»
Зејни кирир һүчрәләрә:
—Бујур, һачы, бујур, ага...

Ага алыр вәрәгәни
Чүр'әт етмир бир сөз десин
Зејни кими бир «гонаға».
Зејни кәзир базар-базар,
Зејни кәзир мејдан-мејдан.
Кур сәсилә долур һәр јан:
—«Мир Һејдәр»ин чатды сону,
Көзләмәјин даһа ону...
Зејни һардан кәлиб кечир,
Ағ вәрәгләр көрүнүрләр
Һүчрәләрдә, дүканларда.
Истәјәрәк алан да вар,
Истәмәјиб аланлар да.

ҮЧ ИЛ ЧӘБҺӘДӘ

Үч ил дөјүш кетди, бизим шәһәрдә,
Базарда, евләрдә, мәһәлләләрдә.
Фикирләр, мәсләкләр вурушду бурда,
Чәбһәләр үз-үзә дурмушду бурда.
Сәнкәрсиз, түфәнксиз, топсуз чәбһәләр,
Заман-заман кәлән сонсуз чәбһәләр
Бир јанда инсанлыг, әмин-аманлыг,
Бир јанда минилик бир һөкмранлыг—
Пулдан, ағалыгдан, мүлкдән ајрылыр.
Ришәсиндән гопур, көкдән ајрылыр.
Одур ки, топлајыб сон гүввәсини,
Тәрк етмәк истәмир өз чәбһәсини.
Ахы, инам дујур өзүндә онлар,
Мин чилидә кирир бир күндә онлар.
Каһ мүлајим олур, лап ипәк кими,
Каһ да гәзәбләнир бир пәләнк кими.
Бир күн мө'мүн олур, бир күнсә аси,
Үч ил белә кетди бизим шәһәрдә

Әҝидә давасы, мәрам давасы...
Кизлиндә, ашкарда пычылдашдылар,
Дејәндә: «Ај һачы, көзләмәниз вар?»
Дејирди: «Вар, оғул, һеч тәләсмәјин,
Чүчәни пајызда сајарсыз јәгин».
Фәгәт күнләр кечди, заман дәјишди,
Даһа көрүнмәди мејданда онлар,
Даһа орда-бурда јығылмадылар.
Һачынын елә бил бели әјилди,
Сәһәр евдән чыхыб һүчрәјә кәлди,
Ахшам да еләчә гајытды кери.
Аз галды саггалы сүпүрсүн јери.
Чохусу дәјишди либасыны да,
Бухара бөркүнү, әбасыны да.
Куја кечмишиндән ајрылды тамам,
Куја тәзәләнди дүнәнки адам.
Ашкарда дөјүшә билмәјән һачы,
Шаијә јајмагда көрдү әлачы.
Һәр сәһәр шәһәри кәзди бир хәбәр:
«Кери чәкилмәклә куја фашистләр
Сијасәт јүрүдүр, һәрби сијасәт...»
Нечә күн тамам
Базарда, дүканда кәзди бу сөһбәт.
Елә ки, бир јана чыхмады јалан,
Хәбәр јајылды ки: «Хәличи-Фарсдан
Суалты гајыглар чыхыб саһилә,
Алманлар чәнубу кечириб әлә...»
Беләчә јалана јалан гошулду,
Бә'зән бу сөзләрә инанан олду.
Дедиләр: «Ким билир, дүз олар бирдән,
Нијә өз бојума кәфән бичим мән.
Нә «һә» дејим, нә «јох», көзләјим һәлә,
Бирдән елә олду, олмады белә...»
Кечә јарасалар кечди һүчума,
Бир күн хәбәр кәлди, бир дәстә адам

Нечә достумузу дөјүбдүр ахшам.
Бир күн нечәсинә бөһтан атдылар,
Полисләр күчәдә, евдә тутдулар.
Зејнини салдылар һәдә-горхуја,
Мәктуб көндәрдиләр: «Бу јолдан, куја,
Дөнмәсә јолуну көзләјир өлүм.
Бир күн доғраначаг о дилим-дилим.»
Сон һәддә чатмышды дүшмәнин кини,
Бу һәдә-горхуну дујурду Зејни.
Билирди үзүнә күлән һачылар,
Онун өлүмүнә чыхарыб гәрар.
Һәр шеји, һәр шеји Зејни билирди,
Ачыб һүчрәләри бир-бир кирирди.
Јенә һачылара ше'р охујурду,
Јенә тачирләри лаға гојурду...
Һәр күн бир хәбәрлә кәлирди Зејни,
Чәбһәдән зәфәрлә кәлирди Зејни.
—Фашист ордулары дүшүб гачаға
Сәрһәддән говулду,—о верди хәбәр.
Деди: «Көзүн ајдын, аға, ај аға,
Полша азад олду»—о верди хәбәр.
Бир күн дә әлиндә гырмызы хәтлә
9 Мај јазылмыш вәрәгә кәлди.
Бүтүн Әрдәбилә бир мәһәббәтлә,
Гәләбә күнүнү о хәбәр верди.

Демәјин чәбһәдә олмајыб Зејни,
Јохдур сијаһыда белә бир әскәр!
Јох, бир күн дөјүшдән галмајыб Зејни,
Сталинграддан Берлинә гәдәр
Вуруша-вуруша кедибдир о да.
Нечә јол өлүм дә чыхыб өнүнә,
Зејни сарсылмајыб вурушмаларда,
Үзуағ кәлибдир зәфәр күнүнә.
«Зидди-фашист Зејни»

Һәлә бу ады
Достлар Рејхстагын дашында јазыб.
Ким дејир ки, Зејни әскәр олмады
Гәләбә күнүндә Вәтән торпағы
Ону сијаһынын башында јазыб...

ОТУЗ ИЛДӘН СОНРА

Отуз баһар кәлиб кечди,
Отуз дәфә күлләр ачды,
Мәрмиләрлә јараланмыш ана торпаг.
Отуз дәфә 9 Мајы
Саламлады Гызыл бајраг.
Бајрам күнү доғуланлар.
Отуз илдир синәсиндә
Гәләбәнин нишаныны
Кәздирирләр гәһрәманлар.
Отуз илдир мән дә сизин
Адынызы өз гәлбимдә кәздирирәм.
Нә чәкдиниз, нә етдиниз,
Сиз дә нечә икиддиниз
Мән билирәм.
Әхлагыны ким танырыр мәним гәдәр?
О јаздығы мәгаләләр
Бир заманлар дашдан кечди.
Дәрјаз олду, кәсди-бичди.
Јолумузда гангаллары.
Гәрибә бир хилгәт иди,
Һәм чәлимсиз, һәм дә көдәк.
Истеʼдады неʼмәт иди,
Фикри ајдын үфүгләр тәк.
Һәр сөзүнә һәдәф олан
Сигләтинә таблашмазды.
Үч ил тамам динчәлмәдән

Кечә-күндүз јазды, јазды.
9 Мајда әлләрини дајаг вериб
О, белини дүзәлдәндә
Елә билдим уча дағды.
Гәләбәјлә гајытмыш бир әскәр кими
Алны ачыг, үзү ағды.

Мән јазмасам, ким јазачаг
Мәним чәбһә достларымын
Һүнәрини, һиммәтини?
Шеʼр едиб, дастан едиб
Ким салачаг дилдән-дилә
Дөјүшүнү, чүрʼәтини?..
Бүтүн кечә сүбһә кими
Өзү бојда бир тәкәри
Фырладарды Данишбечу.
Јоруланда, бир аз чидди
Дејәрди ки:
—Бу тәкәрин чатмыр күчү.
Көрүн нечә чырылдајыр.
Үрәјимә од салачаг онун сәси.
Белә кетсә сәһәрәдәк
Чап олунмаз «Зидди-фашист» вәрәгәси.
Бир пијалә чај вериниз ичәк бары.
Гүввәт јығыб биз һүчума кечәк бары.
Шәкәрчөрәк, гурабијјә,
Пахлава да лазым дејил,
Гој гуртараг бу ишләри,
Бах о күнә сахлајын сиз
Ноғуллары, набатлары,
Пүстәләри, кишмишләри.
Онда һәр шеј јејәчәјик,
Бу күнләри јада салыб
Ләтифәләр дејәчәјик,
Күләчәјик, күләчәјик...

Чох мәзәли оғлан иди,
Севинчини, кәдәрини
Ләтифәдәк данышарды.
Зәнн етмәјин талејилә барышарды.
Дәрдләрини нәгл едәрди,
Сакит-сакит, елә-белә.
Диггәт едән көрәрди ки,
Гәзәби дә, нифрәти дә
Додағынын күлүшүнә
Ғарышыбдыр килә-килә...
Үч ил пулсуз ишләдик биз.
Дејирди ки, гәм етмәјин
Ајлығыныз банка кедир.
Пул адамы тәнбәл едир.
Пулум олса ишләмәрәм,
Нечә-нечә илләримин әвәзинә
Чилопәздә отурарам
Һеј јејәрәм, һеј јејәрәм...
Мәнә ајлыг јазсаз әкәр,
Јазын ону Камранханын ајағына[1].
Пулларымы јығыб гојсун сандығына,
Истәсәм дә о вермәсин.
Елә јердә кизләтсин ки,
Гој өзү дә һеч билмәсин.
Инди мәним көзләримдә
Бир мәчмәи бојда олур оншаһылыг,
Горхурам ки, чибләримә јерләшмәсин.
Сонра јенә фырладарды
О, тәкәри ағыр-ағыр,
Көрәрдин ки чап етдији
Вәрәгләри сајыр, јығыр.
О фырлатды тәкәрини о гәдәр ки,
Истәдији заман кәлди.

[1] Камранхан Әрдәбилдә ән хәсис адам иди.

Дөври-заман тәзәләнди.
9 Мајда, зәфәр күнү
Чәбһәләрдән, дөјүшләрдән
Кәлән одлу хәбәр сусду.
О күн тәкәр фырланмады,
Тәкәр дурду, тәкәр сусду...
Әрдәбилдә үч ил тамам,
Сәһәр, ахшам
Бир отагда јығышанлар
Елә бил ки, о күн сәһәр
Јорғунлуғу дәрк етдиләр.
Гучаглашыб өпүшдүләр,
О отағы тәрк етдиләр...
О күн сәһәр,
Әрдәбилдә күчәләрә
Чыхмыш иди бүтүн шәһәр.
Чаһарраһда митинг олду,
Мејдан долду.
Јенә Гүдсүн ешидилди өткәм сәси:
—Бу күн баша чатды достлар,
Ајдынлығын зүлмәт үстә гәләбәси.
Топлар сусду, танклар дурду,
Берлинәдәк кедиб чыхды Гызыл Орду.
Заман өзү һөкм верди,
Ким һаглыдыр, ким һагсыздыр.
Милјон десәм јенә аздыр,
Аналар вар синәсиндә оғул дағы,
Кәлинләр вар, боғазында
Дүјүнләниб һычгырығы.
Освенсимдә, Буһенвалдда
Милјон-милјон инсан оғлу күлә дөнду.
О собалар даһа сөндү.
Фәгәт һәлә сөнмәмишдир
Үрәкләрин јанан дағы.
Аталарын ајрылығы.

Заман-заман ајрыланлар тапышанда,
Ајрыланлар говушанда,
Вүсал олар, бајрам олар.
Кимисинә һичран јенә һичран олар.
Јол көзләјән көнүлләрдә
Никаранлыг үмман олар.
Фәгәт ајлар, илләр кечәр
Көз бағлајар өләнләрин, итәнләрин
Ағрысы да, јарасы да.
Оғулларын һесабына бош көрүнмәз
Аталарын сырасы да.
Ағыр күнләр кимисинә тарих олар
Кимисинә нағыл олар.
Анчаг јенә о күнләри
Хатырламаг ағыр олар...

Отуз баһар кәлиб кечди,
Әрдәбилдә бу сөзләри
Ешитдијим күндән бәри.
Хатырладым о күнләри.
Отуз илдә үрәјимдә сахладығым,
Отуз илдә дөнә-дөнә јохладығым
Достларымы хатырладым.
Јада дүшдү 42-дән, 45-дәк
Кечдикләри дөјүш јолу.
Әзаб долу, севинч долу, хәтәр долу.
Инди онун бир ады вар:
ЗӘФӘР ЈОЛУ.
Бах, бу јолу илкин кечән
Хиласкар бир орду олду.
Асијанын, Авропанын хиласкары.
Тәк олмады бу дүнјада
Бу дүнјанын хиласкары.
О, елләрдән гүввәт алды,
Елләр она һајан олду.

О, селләрдән сүр'әт алды,
Саһилсиз бир үмман олду.
Алманијанын өзүндә дә
Бизим Совет Ордусуна
Сәс верәнләр аз олмады.
О күн дили кәлам тутан,
Әли силаһ, гәләм тутан
Һарда она гошулмады?
Мәним чәбһә јолдашларым,
Инди сизи хатырладым.
Азадлыгчын чошуб, дашан
Ешгимизи хатырладым.
Ахы, бу күн јер үзүнүн
Әмин-аманлыг бајрамыдыр.
Азадлығы севәнләрчин
Бу азадлыг бајрамыдыр.
Бу азадлыг бајрамыдыр...

1975

БИР МӘҺБУСУН КҮНДӘЛИЈИ

ПРОЛОГ

Буһенвалддан кәлирәм...
Дүшәркәдән кәләнин фикриндән нәләр кечәр,
Нечә олар көркәми?
Мәнә елә бахмајын.
Нә әсирәм, нә әскәр.
Нә чәбһәдә олмушам,
Нә сүркүндә галмышам,
Нә дөјүшдә күлләдән, нә мәһбәсдә шаллагдан
Ағыр јара алмышам.
Дејим јарам инчидир,
Дејим јарам ағрыдыр...
Буһенвалддан кәлирәм
Мәним гәлбим ағлајыр,
Мәним гәлбим ағрыдыр...
Данышмасам, демәсәм бу ағрыны, кәдәри,
Инан мәнә дәрд олар.
Нечә шаһид инсанын һаггы бојнумда галар.
О ганлы дүшәркәдә мәһкәмәсиз өләнләр
Демәзләрми нијә сән,
Фашист чәһәннәминә белә динмәз кәлмисән,
Белә лагејд кедирсән?
Јох, дејәрләр! Дејәрләр...
Дејәнләрин һаггы вар.
Еј бу көзәл һәјатда гајғысыз јашајанлар!
Биз онлара борчлујуг,
Дүнјанын бу күнүнү, дүнјанын сабаһыны,

Биз тәләб етмәлијик
Мәһкәмәсиз, күнаһсыз өлән гәһрәманларын
Һаггыны, «күнаһыны».
Буһенвалддан кәлирәм,
Иттиһам күрсүсүндә дајанараг бу күн мән
Дејирәм ки, сәсими ешитсин бүтүн аләм.
Чәлладларын әлијлә өлән бир дөјүшчүнүн
Јаздығы күндәлији,
Охумаг истәјирәм,
Охумаг истәјирәм...

Биринчи дәфтәр

25 октјабр

Пајызын сон ајыдыр,
Кәшфијјатдан дөнүрәм.
Өзүм бир аләмдәјәм,
Гәлбимдә башга аләм...
Јолум мешәдән кечир,
Јердә сары, нарынчы
Јарпаглар јығын-јығын.
Санки сары күрк салыб
Мешәдәки ағачлар
Чијнинә нәм торпағын...
Баһарын өз көркәми,
Пајызын өз һүснү вар.
Һеч инди дә билмирәм
О аловлу күлләни
Һардан мәнә атдылар...
Дајандым бир анлыға,
Архаја, өнә бахдым.
Јердә сары јарпаға,
Көјүн үзүнә бахдым.
Ким исә сағ чијнимдән

Силкәләди бурахды.
Көзләримин өнүндән
Одлу бир шимшәк ахды...
Бајаг һәр шеј дурујду,
Көјдә күнәш дә варды.
Мешәјә думан чөкдү,
Көј дә бирдән гаралды.
Бајаг мән јеријирдим
Дајанмышды ағачлар.
Инди мән дајанмышам,
Ағачларса гачырлар...
Бајаг...
Көјә нә олду?
Ләнкәр вурур асиман.
Елә бил јер чәкилир
Ајағымын алтындан.
Дизи үстә чөкүрәм.
Башым јаман ағырдыр.
Јәгин јараланмышам
Сағ тәрәфим ағрыдыр...
Сонра... даһа билмирм,
Дејәсән учурам мән...

26 октјабр

Үстүмә ишыг дүшүр.
Көзүмү ачырам мән.
Гәриб бир комадајам
Јанымда јад адамлар.
Мәним бура кәлдијим
Көрән неч вахт олар?
Бахырам... тар көрүнүр
Отагда һәр шеј мәнә.
Мән бахмаг истәјирәм
Көзүм јумулур јенә...

Гулағыма сәс кәлир,
Узагдан, лап узагдан.
Ахы мән пусгудајам,
Ешидирдим бајагдан
Алманлар данышырды.
Онлар јенә данышыр...
Ах, бир гуртум су ола,
Гәлбим јаман алышыр...
Онлар нәдән данышыр...
Ешидирәм, билмирәм...
Ахы мән пусгудајам,
Нијә һеч шеј көрмүрәм!
Јох, көлкәләр көрүндү,
Әлләриндә автомат.
Елә бил ки, үстүмә
Учду тамам каинат.
Гаралан көзләрими
Әлимлә силиб јенә,
Бир дә, бир дә бахырам
Алман әскәрләринә.
Демәк әсир дүшмүшәм
Гәлбим дустаг гуш кими
Чапалајыб дөјүндү.
Көзләримин өнүндә
Бир шимшәк јанды, сөндү.
Санки «әсир» сөзүнү
Ағыр бир чәкич кими
Кимсә вурду башымдан.
Мән белә бир зәрбәни
Алмамышдым јашымдан.
Јенә көзүм гаралды
Әтраф тарлашды тамам,
Көзүмә көрүнмәди
Нә кома, нә дә адам.
Өзүмү дә билмәдим,

Билмәдим ки, сағам мән,
Чәбһәдәјәм, евдәјәм,
Јохса ки, дустағам мән.
Үзүмә су сәпдиләр,
Бәлкә һәсрәт ананын
Көз јашлары төкүлдү.
Көрдүм думан чәкилди.
Јенә о ики солдат,
Әлләриндә автомат,
Мәни алыб араја
Хатырлаја билмирәм
Апардылар һараја...
Хатырлаја билмирәм,
Һәрби гәраркаһ иди,
Ја мәһкәмә салону.
Хатырлаја билмирәм,
Нә исә сорушдулар.
Нә исә данышдылар,
Бирчә билирәм буну,
Мән динә билмәјирдим
Онлар инад зәнн едиб
Јыхыб дөјдүләр јаман.
(Инди адәт етмишәм,
Бу күн дөјсәләр әјәр
Сабаһ чыхыр јадымдан...)

27 октјабр

Һаман комада галдым
Мән өзүмә кәлиндә.
Өртүлү бир машына
Миндирдиләр бир кечә.
Јенә о ики салдат
Әлләриндә автомат,
Отурдулар машына

Фәгәт мәндән аралы.
Көрән нә едәчәкмиш
Силаһсыз бир дөјүшчү
Сағ голундан јаралы.
Јох, елә дүшүнмә сән,
Дөјүшә билмәсән дә
Ахы гача биләрсән.
—Гачарсанмы?
—Гачарам!
Әсирликдән гачмаз ким?
Гачарам лап инди дә,
Гачачағам лап сабаһ,
Фүрсәт версә кешикчим...
Фәгәт мән тәк галмадым
О гаранлыг кечәдә.
Мәним кими јаралы
Нечә әсир вар имиш
Һәр евдә, һәр күчәдә.
Кәтирдиләр, јығдылар
Әллими, јүзмү олду.
Ону дејә билмәрәм.
Машын адамла дејил
Санки чувалла долду.
Кетдик бүтүн кечәни.
Көрән һара кедирик?
Ким билир шәһәрәми,
Ја, дағлара кедирик?
Бәлкә елә индичә
Көјүн гара донуна
Шәрг тәрәфдә хал дүшүр.
Машынымыз бәлкә дә
Бир јарғана јетишир.
Бәлкә елә индичә
Јенә о ики салдат,
Әлләриндә автомат

Бизи дүшүб јан-јана
Бир јајлым атәшилә
Ашырачаг јарғана...
Бәлкә елә индичә
Атыларағ машындан
Гачыб гуртармаг олар!
Әсирлик кирдабында
Боғулан бир инсаны
Фәгәт гачмаг гуртарар...
Каш гөлүм сағ олајды...
Һеч ағрымыр, дејәсән—
Бәлкә сағалыб елә!
Јохламаг истәјирәм
Астача сол әлимлә.
Фәгәт тапа билмирәм,
Үзүлүб дүшмүш јәгин.
Аһ, елә сыхылар ки,
Аз галыр лап кәсилсин
Дөјүнтүсү гәлбимин...
Гардашлар анд верирәм
Бир аз чәкилин јана.
Јох, сәсим дә чыхмыр, јох.
Елә бил күлләсиз дә
Мән дүшүрәм јарғана...
Дүшүрәм көмәк един...
Дүшүрәм тутун мәни...
Јох, гардашлар тутмајын,
Даһа унудун мәни.
Унудун әсирлијин
Пәнчәсиндә мәһв олан
Ади бир инсан кими.
Јараланмыш бир гушу
Көјләр унудан кими...

28 октјабр

Кичик бир отагдајам,
Өлмәмишәм демәк мән.
Кичик бир отагдајам,
Һәлә гуртармамышам
Әсирлијин әлиндән...
Ики јол ајрычында
Дајанмышдыр бу отаг.
Бир јол әбәдијјәтә,
Кедән гајытмајачаг.
О бири дүшәркәјә,
О да һәмишәликдир.
Фәгәт кимсә билмәјир
Һансына кедәчәкдир...
Отагда бир нәфәр вар,
Јахынмыдыр, јадмыдыр
Доғрусу билмирәм мән.
Мән ондан чәкинирәм,
О да чәкинир мәндән...
Ахшам кәлиб апарыр
Ону о ики солдат,
Әлләриндә автомат.
Гапыдан чыхан заман
Чевриләрәк, астадан
Дејир:—Јолдаш әлвида!
Мән кедирәм,
                Дүнјада—
Чалыш инсан тәк јаша...»
О кедир, мән галырам...
Јаман дөјүнүр гәлбим.
О хошсифәт инсана
Бир сөз дејә билмәдим...
Отаг бошдур... Елә бил
Мән дә јохам отагда.

Јох, о јенә узаныб
Сағ әлдәки јатагда...
Јенә мави көзләри
Тикилмишдир тавана...
Јох... отаг бошдур тамам...
Дүшүрәм һәјәчана...
Јох, бу онун хәтдидир,
Көр нә јазыб диварда:
«Ачизләри мәһв едир
Һәјат бу јад дијарда...»
Аһ, бурда да јазы вар:
«Мәни үч күн дөјдүләр
Јолдаш мәтанәтли ол.
Нә руһдан дүш, нә јалвар...»
Мәним тахтамын үстә
Көр нә газылмыш даша:
«Чалыш инсан тәк јаша...»
Бахырам, һәр диварда
Нечә-нечә јазы вар.
Бирдән вериб сәс-сәсә
Һарај чәкир јазылар...
Көр нечә сәда кәлир,
Көр нечә нәфәс кәлир.
Һәр јазынын далындан
Өз саһиби дикәлир...
Нечә сима көрүрәм,
Гәзәбли вар, гәмли вар.
Мүхтәлиф көркәмли вар.
Гарасы да, ағы да,
Јаралысы, сағы да.
Һамы вериб сәс-сәсә
Данышыр бир ағыздан:
«Биз өлүмә кетмишик,
Сәнсә сағсан, еј инсан,
Вуруш сон нәфәсә тәк.

Унутма ки, сәни дә
Бири әвәз едәчәк...»
Мән һәјәчан ичиндә
Саға дөнүб бахырам,
Сач гара, көзләр гара
Бир оғлан дуруб бахыр.
О гара көзләриндә
Од јаныр, шимшәк чахыр...
Сола дөнүб бахырам,
Мави көзлү бир алман
Титрәјән әлләрилә
Санки һычгырығыны
Гопарыр боғазындан,
Мән дајаныб бахырам,
Јох, мән батыб кедирәм
Кирдабында дәһшәтин.
Көр бу кичик отагда
Нечә халгын, милләтин
Оғлу баша вурмушдур
Өмрүн сон кечәсини.
Дајаныб динләјирәм
Мән онларын сәсини...
Башым һәрләнир јаман,—
Гара дәмир гапыны
Јумруглајырам бу ан:
«Ачын, ачын бурахын!
Ачын! Өлдүрүн мәни...»
Јенә о ики солдат
Әлләриндә автомат,
Дајанараг өнүмдә
Нә данышыр, нә динир.
Автоматын гундағы
Бирдән синәмә енир.

Јенә о ики солдат
Әлләриндә автомат.
Мәни алыб араја
Апарырлар һараја?
Дејә билмәрәм һәлә.
Узун бир дәһлиз илә
Кедирик ағыр-ағыр
Елә бил мәнә бахыр
Сағда, солда адамлар.
Оғрун-оғрун бахырам
Һәр тәрәфдә гапы вар.
Гапыларын далында
Мәним тәк нечә нәфәр
Отуруб интизарда
Өлүмү көзләјирләр:
Интизар ағыр олур
Узаг сәфәрә чыхмыш
Бир достун јолда ола.
Интизар дәһшәтлидир
Бир әскәр анасынын
Көзү гапыда гала.
Фәгәт мәһкум инсанын
Интизары башгадыр...
Интизар ган гохујур,
Интизар зәһәр дадыр.
Отаг сукут ичиндә
Отуруб көзләјирсән
Вахт кәлиб чатсын баша.
Сукут сәни чевирир.
Бир парча сојуг даша.
Сукут гәлби дондурур,
Дәһшәт, сукут ичиндә

Сыјрылмыш гылынҹ кими
Башынын үстә дурур...
Өлүм дә сәссиз дуруб
Сукут илә һәмаһәнк.
Ҹәсарәтин чатырса
Бу сукута дөз керәк,
Сукутун јахасындан
Јапышыб ики әлли
Бағырмаг истәјирсән.
Көмәјинә өлүмү
Чағырмаг истәјирсән.
Фәгәт елә бу анда
Гапы сәсләнсә әјәр
Сукутун әтәјинә
Сығыныр дүшүнҹәләр...
Јашамаг арзулары
Јенидән ганадланыр.
Дилинә кәлмәсә дә
Гәлбин дәринлијиндә
Һәјат ешги ојаныр.
Јашамаг истәјирсән
Лап бирҹә ан олса да.
Јашамаг истәјирсән
Јерин зиндан олса да...
Бир отаға киририк
Отурмушдур бир әфсәр.
Мән галырам, гајыдыр
Һаман о ики әскәр.
Санки мәнә лүтф едиб
Јер көстәрир о ҹәнаб.
Отурурам... Отагда
Инад, мараг, изтираб.
Мән сусурам нә дејим,
Ондан нә хаһишим вар,
Нә бир сөзүм, сөһбәтим.

О көзләјир, бәлкә дә
Тәслим олуб јалвара
Арта шәним-шөвкәтим,
Фәгәт дөзә билмәјиб
Сукутун сиглətинə,
Башлајыр сөһбәтинә:
—**Адыныз?**
Сөјләјирәм.
—Фамилјан, миллијјәтин,
Јашын, өлкән, сәнәтин?
Һамысыны дејирәм,
Сорушдугча бирбәбир.
О јазыр күлүмсәјир.
Јәгин дүшүнүр: «Нә вар
Белә садә әсирлә
Дәринә кетмәк олар...»
Суаллар чәтинләшир,
Ҹавабларса садәдир:
«Јох! Билмирәм...
Јох! Хејир...
—Дөјүшчүсән?
—Инди јох.
—Коммунистсән?
—Мән, хејир.
—Һансы һиссәдә идин?
—Ону дејә билмәрәм.
О һирсләнир:—Бу нәдир!
Сонра салыб сәсини
Јенә ади һалына,
Күлүмсәјиб тәзәдән
Башлајыр суалына:
—Јәгин ки, сән көнүллү
Әсир дүшдүн, доғруму?
—Јох, чәнаб, јахшы бахын
Тәрпәдә билмәјирәм

Һәлә дә сағ голуму!
Мәним гәти сөзүмдән
Әфсәр чыхыр өзүндән...
Гапы ачылыр бу ан,
Јенә о ики солдат
Әлләриндә автомат,
Бир нәфәри кәтирир
Јапышыб голларындан.
Өзү кәлә билмәјир,
Сүрүјүб кәтирирләр.
Бахырам сифәтиндә
Нә гәзәб вар, нә кәдәр...
Јох, үзү көрүнмәјир,
Елә бил көј гәдәјә
Гырмызы хәт чәкилиб.
Көјнәјинин үстүнә
Санки батан күнәшин
Сон шуасы төкүлүб...
Әфсәр сорур: Нә олду?
—Һеч нә демәјир чәнаб.
Апарыныз! Дилини
Ачар әзаб, изтираб!
Апарырлар... әфсәр дә
Дуруб чыхыр отагдан.
Мән тәк галырам бу ан.
Дүшүнүрәм:
әсири
Һараја апардылар?!
Көрәсән нәфәси вар?
Көрәсән данышачаг?
Бәлкә сусачаг јенә.
Сусса дөјүләчәкдир...
Јәгин ки, өләчәкдир...
Јалварыб јашамагдан
Белә өлмәк јахшыдыр

349—19

Әсил вәтән оғлуна.
Өзүм дә һисс етмәдән
Гибтә едирәм она.
Каш елә мән олајдым
О гочағын јеринә.
Гапы ачылыр јенә,
Һаман о ики солдат
Бир әсир дә кәтирир.
Фәгәт о өзү кәлиб
Лап јанымда отурур.
Солдатлар чыхыб кедир,
Отагда ики әсир,
Бир дә сүкут һөкмүран.
Бахышымыз растлашыр
Илк көрүшдә бирчә ан.
Сонра сусуруг јенә.
О үзүмә бахмадан
Данышыр өз-өзүнә:
—Јазығы чох дөјүбләр,
О өләчәкдир јәгин...
Мән чаваб вермәјирәм.
«Мәнчә белә өлмәјин
Мә'насы јохдур дүзү.
Кәрәк әсирликдә дә
Горујаг өзүмүзү...»
Дејирәм:—Горујунуз,
Сизә мане олан вар?
—Мәјәр биздән дејилми
Бурада гырыланлар?
Дејирәм:—Бир дејилдир
Инсанларын һәјатда
Е'тигады, инамы...
Јалварыб јашамағы
Ахы хошламыр һамы!
—Мәнчә белә өлүм дә

Дејил һеч гәһрәманлыг.
Өлмәсәк бу дүнјада
Бир тәһәр доланарыг.
Өлдүн, һәр шеј гуртарды,
Даһа јохсан һәјатда.
Өләчәкдир сәнинлә
Арзу да, е'тигад да.
Чәбһәдә өлмәк ајры,
Әсирлик бир дамғадыр
Бир адын, санын галыр.
Әсирлијин өзү дә
Инсанлары алчалдыр.
Әсирлик бир дамғадыр
Сәнә өмрүн узуну.
Имканын вар хилас ет
Бу дамғадан өзүнү.
Әсир үммид етмәсин
Даһа доста, јолдаша.
Чалыш галан өмрүнү
Фәгәт өзүнчүн јаша.
Мән белә фикр едирәм,
Әфсәр дә бу рә'јдәдир.
Дүнән гәрара кәлдик
О мәни азад едир.
Һара десә кедәрәм,
Мәнимчин нә фәрги вар.
Бир парча чөрәк олса
Адам өлмәз, јашајар...
Јәгин бу кәлишинлә
Сән дә мән нијјәтдәсән.
Көзләриндән көрүрәм
Руһән әзијјәтдәсән.
Әфсәр јахшы адамдыр,
Разылыг версән әјәр
Сәни дә азад едәр.

Истәјирсән сәнинчин
Хаһиши дә едим мән.
Горхурам бу имканы
Гачырасаң әлиндән...
О данышыр-данышыр...
Мәнсә сусуб бахырам.
Дүшүнүрәм көр нечә
Алчалмышдыр бу адам,
Иш версәјди сағ әлим
Мән ону бу отагда
Нечә раһат едәрдим...
Әфсәр кәлир отаға
Әсир галхыр јериндән
Баш да әјир әфсәрә.
—Чәнаб, инди разыјам
Көндәрсәниз һәр јерә.
Тәки бу дүшәркәдән
Хилас олуб гуртарым.
—Дәјишмәмиш мәним дә
Нә фикрим, нә гәрарым.
Кет һазырлаш!
О кетди.
Галды әфсәр, бир дә мән.
О, үзүмә бахараг
Деди:—Санки хәстәсән?
Рәнкин ағармыш јаман.
Һәким чағыртдырыммы?
—Кимә лазымдыр һәким?!
—Сиз инад едирсиниз,
Ахы мәним әзизим
Инаддан нә фајда вар.
Сән коммунист дејилсән,
Демәк сәни унутмуш
Чәбһәјә јоллајанлар.
Бәли, унутмуш тамам.

Сәнин тәк нечәсини
Өзүм јола салмышам.
Бири дә сабаһ кедир
Јахшы ки, көрдүнүз дә.
Дедим:—Чәнаб, билирәм
Ихтијар варды сиздә.
Фәгәт...—Фәгәтсиз, јенә
Ачыг сөјләјим сәнә,
Инад етмә наһагдан.
Сән мәним овчумдасан;
Ачсам азад едәрәм,
Һәр шеј гајыдар јенә.
Јумсам гарышачагсан
Нечә-нечә милләтин
Адсыз әсирләринә...
Бир дә кери дөнмәјә
Нә јол галмыш, нә имкан.
Қаләндә о јоллары
Елә өзүн јыхмысан...
Вәтәни дүшүнүрсән?
«Вәтән» сөзү көзәлдир.
Бир фикир елә, вәтәндә
Сәни нәләр көзләјир.
«Кәшфијјатдан дөнәндә
Иткин дүшмүш...» Бу хәбәр
Аиләни әзабдан
Хилас етмиш бир тәһәр.
Тутаг гајытдын елә,
Әсирликдән дөнәнин
Агибәти бәллидир.
Дар ағачы алтында
Чәназәси рәгс едир...
Дедим:—Артыгдыр чәнаб,
Мән јахшыча билирәм
Јад өлкәдә дустағам.

Сән дә бил гәрарымы
Өлмәсәм гачачағам...
Будур мәним сон сөзүм.
Будур арзум һәләлик.
Үммидим вар, вахт кәләр
Јенидән көрүшәрик.
Индисә нә сөјләјим,
Мән силаһсыз бир әсир,
Сән силаһлы һөкмүран.
Өзүн дүшүн нә чыхар.
Бизим бу данышыгдан?..
—Чох шеј дејә биләрсән
Әкәр демәк истәсән.
Сәни тәкрар ејләсәм
Даһа мән олмарам мән.
Бир дә белә тәкрара
Еһтијач дујмур заман.
Һәлә тәклијиндә дә
Бу һәјатда артыгсан.
Мән дә әскәрәм чәнаб,
Адым вар, һүнәрим вар.
Мән дә инсанам чәнаб,
Сәнин кими дүшүнмүр
Јер үзүндә инсанлар
Вахт кәләр көрүшәрик
Анчаг бу отагда јох,
Даһа кениш салонда.
Вахт кәләр данышарыг,
Икимиз дә силаһсыз,
Милјон-милјон инсанлар
Бизи ешидәр онда,
Нә мән әсир оларам.
О вахт нә сән һөкмүдар.
О заманын һөкмүнү
Верән дә заман олар...

Әфср галхды јериндән
Гәзәблә тәкрар етди:
«Вахт кәләр көрүшәрик...»
«Вахт кәләр данышарыг...»
Архајын ол гәһрәман,
О вахт бир дә сәнинчин
Кәлмәјәчәк һеч заман...»
Сонра о ики солдат
Кәлиб чыхдылар јенә.
О әмр етди:—Апарын
Әбәди мәсканинә...»
«Вахт кәләр көрүшәрик...»
«Вахт кәләр данышарыг...»
Мән данышыб гуртардым,
Гој көзләсин гәһрәман.
Данышмаг үчүн она
Нә вахт сөз верир заман....

1 нојабр

Көзләрими ачырам,
Елә бил ки, хәстәјәм.
Јенә өз отағымда
Анчаг үзү үстәјәм.
Чеврилмәк истәјирәм
Санки архамда дағ вар.
Хатиримә кәлир ки,
Мәни шаллагламышлар.
Үрәјимин башында
Дејәсән бир көз јаныр,
Гапы ағзында су вар
Фәгәт нә сәсим чыхыр,
Нә дә әлим узаныр.
Нечә дүшүм тахтымдан...
Јердә олсајдым әјәр,

Сол голумун үстүндә
Сүрүнәрдим бир тәһәр:
Сусузлугдан јанырам
Нәфәсим дә алышыр.
Гапынын архасында
Ики нәфәр данышыр...
Көзләјирәм... гыфылын
Сәси гулағымдадыр.
Јенә о ики солдат
Кәлиб отағымдадыр
Көлкәләри көрүрәм,
Чәкилирләр, кәлирләр...
«Мәнә бир аз су верин...»
Ешидирләр... күлүрләр...
Дуруб бахырлар мәнә.
Јалварырам: «Су верин.
Бир ичим, бирчә гуртум.
Дилләнмәјирәлр јенә...
Сонра тутуб әлимдән
Чәкиб јерә салырлар...
Гышгырырам, күлүрләр...
Елә бил зөвг алырлар...
Хырда дашларын үстә
Сүрүјүрләр дурмадан...
Гүруб едән күнәшин
Шүасына бәнзәјир
Дашларын үстүндә ган...
Гапынын ағзындајам,
Ешикдә јағыш јағыр.
Сусузлугдан јанырам,
Габағымдан су ахыр...
Әлими узадырам,
Јетишмәјир әлим дә...
Јағышын гохусундан,
Јағышын әтириндән

Баһар доғур гәлбимдә...
Аһ, һардасыз салдатлар...
Аһ, һардасыз чәлладлар...
Сүрүјүн бир аз мәни.
Пычаг кими дашлар да
Даһа ағрытмаз мәни...
Аһ, һардасыз салдатлар...
Сүрүјүн бир аддым да.
Гој јағыш дамлалары
Бухарлансын јенидән
Синәмдәки одумда...
Аһ, һардасыз солдатлар...
Нә һәнирти, нә вәс вар.
Көзләримин өнүндә
Һеј сысга јағыш јағыр
Һопур јерә дамлалар...
О нәм чәкмиш торпаға
Сөјкәјирәм синәми.
Санки сөнүр атәшим...
Көзләрими ачырам
Нәркиз чичәји кими...
Нә јағыш сәси кәлир,
Нә көлкә нә дә адам.
Гапынын јанындајам,
Чамдакы су дағылмыш.
Нәм чәкмиш торпаг үстә
Узанмышам тагәтсиз,
Узанмышам мән хәстә.

Сәһәр ајылырам мән,
Отаға ишыг дүшүб
Кичик ачар јериндән,
Һаман о ики солдат
Әлләриндә автомат,
Кәлиб апарыр јенә,

Әфсәрин тапшырдығы
«Әбәди мәскәнимә...»
Бешинчи барак имиш
Демә «әбәди мәскән».
Бу баракын һаггында
Сонра јазачағам мән.
Сонра јазарам, анчаг
Сонра јазачағам мән.
Јазмаға олса имкан.
Биринчи дәфтәр битир
Јенисини тапмаға
Үмидим јохдур инан...

Икинчи дәфтәр

Дүшәркә һаггында

Бир тәпәнин үстәјик
Дөрд јанымыз мешәдир.
Тәкчә инсанлар дејил,
Ағачлар да, гушлар да
азадлыға тәшнәдир.
Тиканлы мәфтилләрин чанында бир горху вар,
Дәјсән күлә дөнәрсән.
Дәјсән алышар, јанар.
Вәһши һејванлар белә дәһшәтә кәлиб гачыр
Кешикчинин сәсиндән.
Гушлар да учуб кедиб
Кечә, күндүз сөнмәјән собанын түстүсүндән,
Күнәш дә көрүнмәјир.
Өлүм дүшәркәсиндә күнәшин нә иши вар.
Гара булудлар кәзир,
Сојуг күләкләр әсир,
Бир дә фашист чәнаблар.
Бараклар јаш тахтадан,

Тахталар золаг-золаг.
Гәсдән елә вурублар
Арасындан раһатча кечә биләр бир ушаг.
Бәли, гәсдәндир белә, бирләшмәсин тахталар.
Бурда һәр бирләшмәнин әлејһинә гәрар вар.
Јеримиз дә буз кими,
Бу да гәсдән беләдир.
Ахы исти һәмишә инсаны тәнбәл едир.
Һәр күн ишә кедирик, һава ишыгланмамыш.
Һәр күн ишә кедирик,
Мане олмур, гар, јағыш.
Ишимиз даш доғрамаг.
Јер палчыгдыр, гаја сәрт.
Гајалары чапмаға гүввәтли гол кәрәкдир.
Бир дә ишә мәһәббәт.
Көрәсән фашистләрин даш нәјинә кәрәкдир?
Дүнјаны дағыданлар јени ев тикәчәкдир?
Елә ачкөздүрләр ки,
Учурмаг истәјирләр бир күндә бир дағы да.
Дашыјыб апарырлар дашы да, торпағы да.
Күндүзләр нә узундур...
Гуртармыр ишләдикчә.
Ахшамлар нә кәдәкдир.
Көзләрини јуммаға аман вермәјир кечә.
Дүнән бири дә ектди.
Бир дә нечә јатасан сәксәкәли, интизар.
Көзләјирсән нә заман кәлиб апарачаглар.
Дүнән бири дә кетди,
Ики ЕС-ЕС апарды.
Гыврым гара сачында күнәшин әтри варды.
Кетди, гара көзүндә азадлығын һәсрәти.
Кетди онун өзүлә арзусу, мәһәббәти...
Данышмаға, динмәјә гојмадылар бирчә ан.
Анчаг лал бахышларла ајрылды достларындан
Бир имкан тапсајды о,

Вәһшиләр мәсканиндә өзү чохдан гачарды.
Анчаг дүнән кешикчи ону күчлә апарды.
Кетди, даһа кәлмәди.
Никаран бахышлары санки отагда галды.
Кетди, даһа кәлмәди...
Гәлбинин дөјүнтүсү,
Нәфәсинин истиси
Сојуг отагда галды...
Кечә јарыдан кечиб,
Көзләрим јумулса да, фикрим һәр јаны кәзир,
Дағы, араны кәзир.
Бир дә нечә јатасан сәксәкәли, интизар
Көзләјирсән нә заман кәлиб апарачаглар...
Бурда кимләр кетмәјиб.
Адларыны јазмаға өмрүм јетишмәз мәним.
Бурда нәләр олмајыб
Хатиримә саланда тир-тир әсир бәдәним.

Полјаг әсирләри

Дејирләр, алманлар бир гыш сәһәри
Полшадан кәтириб беш мин әсири
Тәпәнин үстүндә, бу бош талада,
Он күн сахламышлар ачыг һавада.
42-чи илин декабрыјмыш,
Бир тәрәфдән ачлыг, бир тәрәфдән гыш,
Бир дә инсанлары алчалдыб әзән,
Гурд кими үрәкдә, бејиндә кәзән
Тәһгирләр, әзаблар вермәмиш ара.
О беш мин әсирдән илк бараглара
Нечә нәфәр кәлмиш?
Буну ким билир!
(Ахы нә нишан вар, нә дә бир гәбир...)
Сән еј кәләчәјин хошбәхт инсаны,
Бу ганлы илләри, ағыр дөвраны
Арајыб, өјрәниб билмәк истәсән,

Јәгин ки бир кичик гејд көрәчәксән:
«Фылан вахт бурада, бу гәдәр полјаг
Шахтаја дөзмәјиб өлмүш...» Һөкмә бах!
Буз кими гар кими сојуг сәтирләр.
Санки инсан дејил өлән әсрләр.
«Өлмүш» даһа нә сөз, даһа нә сөһбәт,
Өлмүш беш мин арзу, беш мин мәһәббәт.
Үммидләр, диләкләр, севинчләр өлмүш.
Беш мин инсан өмрү шахтада сөнмүш.
Јох, бунлар һеч јерә јазылмамышдыр,
Күнаһкар шахтадыр бир дә ки, гышдыр.
Мән дә өз-өзүмү хејли јохладым,
Фәгәт үмидими сәнә бағладым...
Сән еј кәләчәјин хошбәхт инсаны.
Бу ағыр күнләрин бөјүк дастаны
Сәнин әлләринлә јазылсын кәрәк.
О азад дүнјада биз көрүшмәсәк,
Анчаг инанырам бу борчуну сән
Шәрәфлә намусла өдәјәчәксән...

Азадлығын нәфәсини дујурам

Дүз бир ајдыр кәлмишәм мән бешинчи барака,
Бурда нечә достум вар, үрәк, мәсләк достлары.
Нә заман ки, инсанлар дүшүрләр дар ајаға,
Бу мәсләкләр, арзулар бирләшдирир онлары.

Бир-биринә охшамыр, көркәмимиз, рәнкимиз,
Бир баракын ичиндә ағымыз, гарамыз вар.
Фәгәт бир һәгигәти јахшыча билирик биз
Бир дүшмәнин әлиндән нә гәдәр јарамаз вар.

Гәлбимиздә сөнмәмиш азадлығын шө'ләси,
Дејин үммид олмаса һеч инсан јашајармы?!
Кимин јохса һәјатда инамы ирадәси
О, һәјатын јүкүнү чијниндә дашыјармы!

Һава гаранлыглашыб, көзләјирәм мән һәлә,
Чөлдә ишыглар јаныр, кешикчиләр данышыр.
Өмүр јанан шам кими әријир кила-кила
Шө'ләләри зүлмәтдә гаранлыға гарышыр.

Дүшүнүрәм күнүмүз кечир дәһшәт ичиндә,
Сәһәр ишә кедирик, ахшам евә дөнүрүк.
Һамымыз бир кејимдә, һамымыз бир бичимдә,
Енсиз мешә јолујла сүрүнүр-сүрүнүрүк.

Гарынчаја бәнзәјир көркәмимиз, һалымыз,
Дүзүләрәк јол боју кедирик арам-арам.
Нә гәдәр көләк олду бизим һәјат јолумуз,
Анчаг мән бу јолда да тәнкишиб јорулмушам.

Дөзүмүм дә азалыр, дүшүнчәм дә күтләшир,
Сәбримин дә касасы гајнајыб дашыр даһа.
Елә бил ки, өмрүмүн үфүгләри бирләшир
Дөзүмүм јох бир илә, дөзүмүм јох сабаһа.

Бејнимдә шимшәк чахыр, дәһшәтә кәлир үрәк,
Өлүмү көзләмәјә һаггым јох, һәвәсим јох.
Изтирабдан, гуллугдан гачыб гуртарым кәрәк
Мән нечә јашајырам һәјатда нәфәсим јох?!

Азадлыға чыхмаға анчаг бирчә јол галыб,
Биз һамымыз анд ичиб кәлмишик бу гәрара
Мешәлијә барагдан јералты бир јол салыб
Бу кечә гачмалыјыб дүшәркәдән дағлара.

Нөвбә илә газырыг һәр кечә сүбһә кими.
Газырыг әлимизлә, нә күлүнк вар, нә дә бел.
Бу јекнәсәк ишимиз дарыхдырмыр, һеч кими.
Тәкчә үмид онадыр, көзләмәк мүмкүн дејил.

Бу күн мәним нөвбәмдир, јол гуртарыр бу кечә,
Дејирләр ки, мешәјә бачаны ачмалыјам,
Гәлбим јаман дөјүнүр, ахы сүбһ сөкүлүнчә
Баракдакы достларла дағлара гачмалыјам.

Еһ, көрәсән һардадыр мәним чәбһә достларым?
Онлар мәни анырмы, унутмушлар бәлкә дә?
Еһ, нечә дә гырылды о шаһин ганадларым,
Нә әзаблар чәкмәдим мән бу гәриб өлкәдә?!

Көрән анам нә един? Севкилим нә һалдадыр?
Јәгин мәктуб көндәриб. О мәктуб һарда галыб?
Онун чаваб көзләјән көзләри јоллардадыр,
Билмир ки, севкилиси јад елдә дарда галыб.

Һава гаранлыглашыр, көзләјирәм мән һәлә,
Барагда јатан да вар, ағрыдан инләјән дә.
Бармағымын учунда сәссизчә чыхыб чөлә.
Дајаныб динләјирәм, сүкуту динләјәндә.

Гәлбим дәһшәтә кәлир. Сојуг тәр басыр мәни.
Мәнә ел кәлир ки, дујараг нијјәтими,
Ким исә лап архамда узадараг әлини
Огурламаг истәјир бу сон сәадәтими.

Әтрафымы сүзүрәм, һәјәт бомбошдур тамам,
Дирәкләрин башында ири лампалар јаныр.
Бу мәнһус дүшәркәни тәрк едирәм бу ахшам
Гәлбимдә нечә арзу, нечә истәк ојаныр.

Һәјәт сакитдир тамам, јох, даһа дурмаг олмаз,
Дон бағламыш торпағы газыјырам әлимлә.
Голларым күчдән дүшүб, јох, јох јорулмаг олмаз
Газмалыјам нә гәдәр нәфәсим кәлир һәлә.

Дејәсән кечә кечир, јәгин улдузлар сөнүр?
Дамла-дамла тәр донуб алнымда, јанағымда.
Гәлбим елә чырпыныр, гәлбим елә дөјүнүр
Нәбзимин һәр вурғусу сәсләнир гулағымда.

Мән газырам газырам... Бәдәним буз бағламыш
Бармагларым донса да, мән торпағы овурам.
Азадлыға чыхмаға нә галыб ки, бир гарыш
Мән онун нәфәсини јанағымда дујурам...

Санки башга дүнјаја јол ачыб чыхмышам мән,
Ағачлар нә көзәлдир, чөлләр нә меһрибандыр.
Ахыр ки, хилас олдуг чәллаларын әлиндән
«Тәләсиниз јолдашлар, тәләсиниз, амандыр».

Көзләрими ачанда көрдүм ки зиндандајам.
Ахы бу нечә олду? Нијә гача билмәдик?
Нә торпағынүстүндән галхараг арам арам
Дедим «һәр шеј мәһв олду, мәһв олду бир дәфәлик...»

Јен әфсәрлә үз-үзә

Јенә дә јанымда о ики солдат
Әфсәрин јанына кетдим һәр кечә.
Јенә хош вә'дәләр, инам, е'тигад
Јенә ширин сөзләр башланды өнчә.

—Де, нијә гачырдын?
Данышмадым мән.
—Бәлкә инчитмишләр сәни баракда?
Де, һансы өлкәјә кетмәк истәсән
Көмәк едәјәрәм сәнә бу һагда.

Јахшы, јолдашларын һара гачды бәс?
Ејб етмәз сән буну демәсән олар.

Доғрусу бу ишләр әбәсдир-әбәс
Һарада олсалар тапылачаглар.

(Демәк гачан вардыр.
Нә көзәл хәбәр.
Севинчдән синәмә сығмыр үрәјим.
Демәк зәһмәтимиз кетмәмиш һәдәр,
Мәним дә достлара дәјди көмәјим.)

—Бир сөз дә сорушум!
—Сорма наһагдан,
Мәним ки, мәгсәдим сәнә бәллидир.
Өлүмүн чәнкинә дүшәндә инсан,
Гачмағын өзү дә бир тәсәллидир.

Гачырдым мешәјә, ормана, чөлә.
Бәлкә өләчәкдим дәрәдә, дағда.
Гачырдым үз-үзә кәлиб сәнинлә
Бир дә отурмајым мән бу отагда.

Азадлыг һәвәсим сөнмәмиш, инан—
Имканым олдуму гачарам јенә!
Сән мәним әлимә дүшсән бир заман
Мән белә бир суал вермәрәм сәнә.

Дүшәркәдә ушаг вар

Елә бурадача битди сөз, суал.
Сонра нәләр олду билмирәм.
Анчаг—
Баракда ојандым.
Алнымда дәсмал,
Јанымда бир нәфәр ағ сачлы дустаг.

О бахыр үзүмә күлүмсәјәрәк
Јанан додағыма су вурур һәрдән.
Кимәсә дејирди: «О өлмәјәчәк.
Һәр шеји—һәр шеји ешидирдим мән...

Баракын гапысы ачылыр арам
Ким исә астача кирир ичәри.
Гырыг кәлмәләритәк-тәк сөзләри
Ешидә билсәм дә мән авармырам.

Ани һәјәчандан әсди бәдәним.
Әдјалын учуну галдырыб бу ан
Узанды јанымда бир ушаг мәним.
Узанды лал-динмәз.
Мә'сум, меһрибан...

Кешикчим гоча да кәлиб отурду.
Бајаг кәлән адам гајыдыб кетди...
Мәним севинчимдән көзләрим долду,
Бу нечә горхулу бир сәадәтдир...

Дејирләр, Полшада көзәл бир кәнди
Алманлар јандырыб дағыдан заман,
Бөјүк бир күлфәтдән саламат галан
Бир ата олмушдур, бир дә бир оғлан.

Ата әсир дүшмүш, бәс бу оғлуну
О кимә тапшырсын, јох бир нәфәр дә.
Одур ки, өзүјлә апармыш ону
Демиш ки, өлсәк дә өләк бир јердә.

Апармыш кизличә, апармыш пүнһан.
Анчаг дүшәркәдә фашистләр билмиш,
Әсирләр ичиндә беш јашлы оғлан
Доғма атасыјла бураја кәлмиш.

О күндән ахтарыб кәзирләр, анчаг—
Нә ата тапылыр, нә дә ки, ушаг.
Дејирләр дүшәркә салынан заман.
Атасы бир ахшам өлмүш шахтадан...

Инди дүшәркәдә үч ил тамамдыр
Дустаглар ичиндә дустагдыр ушаг.
Дустаг динчлији дә она һарамдыр
Бурда да о гачаг јашајыр анчаг.

Алманлар бир заман е'дам да етмиш
Ушағын үстүндә нечә дустағы.
О бир ијнә олуб мәһбәсдә итмиш
Нә изи тапылмыш, нә дә сорағы...

Инди дә бу нөвбә јетишмиш мәнә,
Ушағы горујуб сахлајым кәрәк.
Мән өзүм дүшсәм дә чәллад әлинә
Анчаг гој дүшмәсин бу мә'сум чичәк.

Ахтарыш

Гарышыг сәсләр кәлир гулағыма һәјәтдән
Дејәсән башладылар, кәләчәкләр индичә.
Ани бир чәрјан кечир бејнимдән, үрәјимдән
Илк дәфәдир горхурам дүшәркәдә бу кечә...

Горхурам, бу горхуну јазмаға утанмырам.
Горхурам мән күнаһсыз бир көрпә һәјат үчүн.
Мән һәтта өзкәјә јох, өзүмә инанмырам,
Горхурам, нә кизләдим, мән бу сәадәт үчүн...

Бәлкә һәјәчанлыјам?.. Нә кәлән вар, нә сәс вар?
Әсәбләрим дөзмәјир бәлкә бу кәркинлијә?..
Јох, сәсләр ајдын кәлир, одур јахынлашырлар.

Гој кәлсинләр!
Бәс нијә учунурам мән, нијә?..
Будур гапы ачылды, долушдулар барака.
Бир ади һал олса да дүшәркәдә бу кәлиш,
Һамы галхды ајаға.
Билдиләр бу чәнаблар хејир ишә кәлмәмиш.

Башлады ахтарышлар, нөвбә мәнә чатанда
Гоча галхды јериндән:
—Хәстәдир, тохунмајын!
Биз әфсәрлә көз-көзә дајанмышдыг бу анда,
Онун бахышындакы гәзәби кәрдүм ајдын.
—Хәстәдир, тохунмајын.

Онлар өтүб кечдиләр... Өтүб кечди фәлакәт.
Гәлбим елә дөјүндү мән учундум бир анлыг.
Севинчдән, ја гәзәбдән дејә билмәрәм фәгәт
Хатырымда нә галмыш: зүлмәт, гаты гаранлыг...

Үстүмдән дағ чәкилди, сојуг бир рузкар әсди,
Көзләрими ачан тәк, горхудан јумдум јенә.
Аманымы гылынч тәк горху, һәјәчан кәсди,
Дедим ки, ушаг дүшүб чәлладларын әлинә...

Дағ дејилмиш, үстүмдән әдјал имиш чәкилән,
Әфсәрин нәфәсијмиш әсән о сојуг рузкар.
Сән демә шүбһәләнир ,о јанымдан кечәркән
Әмр едир әдјалымы үстүмдән галдырырлар...

Фәгәт һеч нә тапмајыр...
Көрдүм ки, әфсәр кедир,
Әлләр әтәкдән узун, архасына, бахмадан.
Гоча гысылыб мәнә пычылдады астадан:
—Оғлум раһат ол даһа, һәр шеј өз јериндәдир...

Елә севиндим ки, мән сорушмадым гочадан
Ахы бу нечә сирдир, ахы бу нечә ишдир.
Бир дә ки, нә сорушум, сорушмарам һеч заман.
Мәјәр бу бәс дејилми:
«О елә дүшмәмишдир...»

Даһа сағалырам

Бу күн һава ајдындыр,
Ишә кетмишдир һамы.
Ајағым јер тутса да
Баракдајам һәлә мән.
Һәким тәзәләмәкчин
Хәстәлик кағызымы,
Мәни о ики солдат
Апарырды јенидән.
Јазым јарыда галды,
Бир гәдәр көзләјәрәм...
Дәфтәрим дә гуртарыр,
Гоча кәлсә бу ахшам
Бир дәфтәр истәјәрәм...

Күндәлијә әлавәләр

Јазылмамыш вәрәгләр

Гоча кәлди о ахшам,
Сәнсә дөнмәдин анчаг,
Јазын јарыда галды...
Јарымчыг дәфтәри дә гоча тапыб апарды.
Өмрүмүн вәрәгләри дәфтәриндән аз олду.
Сәнин һәјат дәфтәрин чох тәләсик јазылды...
(«44-үн февралында
Өлдү «45—16»

Нә милләти јазылыб,
Нә вәтәни, нә ады...)
Саралмыш дәфтәриндә
Дурур о ағ вараглар.
Орда сәнин нә гәдәр
Јазылмамыш сөзүн вар...
Бу сөзләри јазсајдын
Нечә дәфтәр долардьы,
Һәлә нә гәдәр арзун
Јазылмамыш галарды...
Инди һәр шеј охунур
О үччә ағ варагда.
О күнләр тарих олмуш
Јазсаг да, јазмасаг да...

«Х» вә ја «45—16»

Сән еј «45—16».
Јаддаш дәфтәрчәсиндә
Адын јазылмаса да,
Сән адсыз олмамысан
Билирәм бу дүнјада.
Јәгин сән доғулмамыш
Анан чохдан тапмышды
Сәнин көзәл адыны.
О ада бағламышды
Сәнин кәләчәјини,
Арзуну, мурадыны.
Сән о адла јашајыб,
Боја, баша чатмысан.
Сән о адын өмрүнү
Өз өмрүнә гатмысан,
Илләрлә узатмысан...
Фәгәт адсыз өлүмсән,

Адынын чәлалыны
Адсызлығын мәһв едиб.
Инсанда талејә бах,
Дүнјаја адлы кәлиб,
Дүнјадан адсыз кедиб.
Јәгин сән өлән заман
Рәјис сорушмајыб ки,
«Ким иди? Нәдир ады?»
Соруб «Өлән нечәјди?.»
—Өлән, «45—16».
Доғуланда «ким?» идин,
Өләндә «нечә?» олдун.
Инсан кими јашадын,
Өләндә рәгәм кими
Сијаһыдан позулдун...
Сән еј әзиз гардашым
Сәнин адсызлығын да
Әскилдә билмәмишдир
Шөһрәтини, шаныны.
Сән бир мәгсәд уғрунда
Гурбан вердин чаныны.
Ахы сәнә нә лазым
Адынын габағына
«Гәһрәмандыр» јазалар.
Пенчәјинин дөшүнә
Нечә нишан асалар.
Дүнјанын сәадәти
Сәнин сәадәтиндир.
Ганынла газандығын
Бәшәрин азадлығы,
Арзун, мәһәббәтиндир.

17 ил сонра

Мән кәләндә пајызды,
Буһенвалд мешәләји сары јарпаг төкүрдү.
Ағачлар чәркә-чәркә
Сәнин итмиш гәбринин кешијини чәкирди.
17 ил кечсә дә
Јенә дә һәр аддымда сәнин изин галырды.
Мәрмәр абидәләрдә
Ганынла һәкк олунмуш нечә сөзү галырды.
Бараклар галмамышдыр,
Фашистләр дә силиниб атылмышдыр бу јердән.
Дүшәркәнин өзү дә
Әбәдилик гуртармыш истирабдан, кәдәрдән.
Полјаклар өлән јердә
Гранитдән јонулмуш көзәл бир абидә вар,
Гызыл хәтлә јазмышлар:
«Әбәдијјәт олубдур бурда өлүмүн ады,
Өлдүрәнләр мәһв олду,
Өләнләрсә гардашлыг дүнјасында јашады...»
Кениш бир салондадыр
Јазылыб гуртармамыш сәнин өмүр дастанын.
(Бир отаға сығармы,
Арзусу, изтирабы, рәшадәти инсанын?)
Гара мәрмәрә дөнмүш
Нечә-нечә милләтин әзиз, икид баласы,
Санки мәшвәрәт үчүн
Топламышдыр јенидән мүгавимәт дүнјасы...
Баш дивардан асылмыш
Күләр үзлү, меһрибан көзәл бир оғлан әкси.
Башында боз фурашка,
Ајағында јамаглы ири солдат чәкмәси.
Әјниндәки көјнәји
Дизинә тәк узанмыш, өзү дә золаг-золаг.

Көрән кими таныдым
Адјалынын алтында кизләнән һаман ушаг.
Дивардакы шәкилдән
Салона кәләнләри чох марагла сүзүрдү.
Бахыб сәни дүшүндүм...
Ким билир бәлкә о да елә сәни кәзирди...
Мән салона бахырам,
Үрәјимә көз дүшүр, гәзәбдән көзүм долур.
Бир шүшәнин алтында
Рәисин ханымына тикилмиш әлчәк дурур.
Галыр сәнин дәриндән
Чыраглара дүзәлмиш нечә-нечә чәләнк дә...
Рәис өзү демишдир:
«Әсирчин нә фәрги вар дәрисиз дә јашајар...
Анчаг ханымын әли
О гәдәр инчәдир ки, сазагдан да үшүјәр.
Рәис белә дүшүнүр:
«Ханыма әлчәк кәрәк ән сонунчу модада.
Елә әлчәк олсун ки,
Бунун тајы олмамыш десинләр бу дүнјада...»
Ахы буну ким билмир,
Јаман олур мешшанын рәгабәтә һәриси.
Рәис белә дүшүнүр:
«Ханымын әлчәкләри олса инсан дәриси
Јәгин нечә мәчлисдә
Нечә-нечә гадынлар бахыб-бахыб мат галар.
Ханым бундан зөвг алар...»
Ханымынса виҹданыны инчитмәмиш бир ан да,
Бәдәни үрпәшмәмиш
Әлләриндә инсанын дәриси сызлајанда...
Бахыб-бахыб галырам,
Елә бил бүтүн салон көзләримдә гаралыр.
Шүшәнин архасында
Сизнәнин дәрисиндән тикилмиш әлчәк галыр...

Сәни һараја апарырлар?..

Сән сон дәфә кетдијин
Чығырла кедирәм мән.
Хәјалын бир ан белә
Чәкилмәјир көзүмдән,
Бир отаға киририк
Кичик һәким отағы.
Сәни сојундурурлар,
Бәдәниндә гаралыр
Әфсәрин сәрт шаллағы.
Ағ халатлы бир ЕС-ЕС
Јаралары јохлајыр,
Үзүндән һисс едирәм
Јараларын ағрыјыр.
Јан отаға кечирир
Башга бир нәфәр сәни,
Өлчмәк үчүн гәддини.
Бир гапыја сөјкәјиб
Дејир:—Үзү белә дур...
Јох, белә дајанма ки,
Гәддин бир сантиметр
Өлчүдән алчаг олур...
Тәрпәнмә мән сајынча.
Өлчүрәм сакит дајан...»
Һәким үчү сајанда
Бирдән күллә ачылыр
Бојнунун архасындан...
(Аман, бу күллә нәјди?
Нијә күт сәсләнди о?
Көрәсән кимә дәјди?..)
Кечирәм јан отаға
—Һәким бу нә дәһшәтди?
—Дејин она нә олду?
Бу күлләни ким атды?

Һәким бахыб үзүмә
Сонра чәкилир дала.
Сәнин исти ганындан
Дөшәмә тала-тала...
—Һәким, бәс о нә олду?
Нә етдиниз мејити?
Гулағыма узагдан
Кәлир зәиф инилти.
Гачырам сәсә сары,
Мәнә бәләдчи олур
Һәлә јерә һопмамыш
Тәзә ган дамчылары...
Одур сәни атырлар
Зирзәмијә бачадан.
Көр нә күнә дүшмүсән
Әсирликдә еј, инсан.
Өлдүрүб тулладылар,
Гум долу бир чувалы
Бачадан атан кими.
Гүдрәтим јетишсәјди
Әсәрдим туфан кими
Әсәрдим лап сәмум тәк,
Совурардым көјләрә
Бу мәнһус дүшәркәни
Сәһрадакы о гум тәк.
Зирзәмијә енирәм,
Дәһшәт, дәһшәтдән ағыр.
Гырмаглардан асылмыш
Мејитләрдән ган дамыр.
Бура зирзәми дејил,
Бура бир гәссабхана.
Һәјатда әјилмәјән
Мәғрур башлар нечә дә
Әјилмиш бурда јана...
Јох, баха билмирәм мән...

Јох јаза билмирәм мән...
Гајыдырам гачмаға
Фашист чәһәннәминдән.
Дөнүрәм... Елә бу ан
Ајағымын јанына
Јенә бир мејит дүшүр,
Сән дүшдүјүн бачадан.
Астадан инилдәјир,
О өлмәмишдир демәк.
Бәлкә һеч о дејилди,
Ана торпагды елә
Инилдәди оғлу тәк.
Елә дәһшәтли иди
О һәзин, гырыг сәда.
Белә сәс гопармајыр
Дағлар учуланда да...
Елә инилдәди ки,
Онун экс-сәдасы
Бүтүн бинаја дүшдү.
Санки ағыр јарадан
Һамысы инләмишди...
Див көјдәли бир чәллад
Ону ешидән заман,
Әлиндәки тохмагла
Елә вурду башындан...
Елә вурду, дедим ки,
Дағ учду, гаја ашды.
Көзләримин өнүндә
Гығылчымлар ојнашды...
Јәгин елә сәни дә
Бу чәллад сусдурубдур!
Бу ганлы тохмағыјла
Башындан о вурубдур!
Мән сәни ахтарырам
Өзүм дәһшәт ичиндә.

Бир-биринә бәнзәјир
Мејитләр бир бичимдә.
Саралмыш јанагларда
Ган донмуш тала-тала.
Һәјәчандан әссәм дә
Өлүләри әлимлә
Јохлајырам аз гала.
Дәһшәтдән учунурам
Фәнәр ишығында мән.
Арабир өз-өзүмә
Диксинирәм көлкәмдән...
Әсәбләрим сарсылыр,
Шүурум өзүмдәдир.
Гәлбин дәринлијиндә
Горху илә гәзәбин
Гәти дөјүшү кедир...
Мән сәни ахтарырам...
Одур сәни лифт илә
Апардылар јухары.
Кәлирәм арханча мән,
Кәлирәм орда сәни
Көрә билејдим бары.

Өлүм собасы

Бура әсил чәһәннәм
Од да вар, очаг да вар.
Мән кәлиб чатана тәк
Сәни ода атдылар.
Атдылар, сән собада
Аловлара бүрүндүн.
Сән атәшдән төкүлмүш
Бир һејкәл тәк көрүндүн.
Атдылар, алов сәни
Гучагլады бир анда.

Дедиләр ки: даһа сән
Јох олдун бу чаһанда...
Сән јандын аһ, амансыз,
Фәгәт мән фәрјад етдим.
Одланан үрәјимин
Сәсини дә ешитдим.
Бир саат бундан габаг
Ахы һәлә сағ идин,
Ајағын јер тутан тәк
Бурдан гачачаг идин.
Бир саат бундан габаг
Ахы бир инсан кими
Арзун, үммидин варды.
Инди сәни аловлар
Голларынын үстүндә
Бир гурбан тәк апарды.
Инди сән јохсан анчаг,
Дејирләр ки, сәндән дә
Бир овуч күл олачаг.
Јох, буна инанмырам,
Бир һәгигәт олса да.
Сән бир овуч күл олуб
Атылмадын дүнјада...
Сән јандын, зәррәләрин
Алманијанын үстүнә
Атәш кими төкүлдү,
Сән јандын, аловундан
Зүлмәтләр аддым-аддым.
Тәслим олуб чәкилди...

Әфсус сән көрмәдин

Сән бу торпагларын гышында јандын,
Әриди одундан шахта да, гар да.

Билирәм о заман вурушмасајдын
Бәлкә кәлмәмишди бура баһар да.

Јандын бу баһара, бу күнә һәсрәт.
Арзунса торпағын гәлбинә синди.
Сәнин һүнәринлә ана тәбиәт
Әлван чичәкләрдән бир дон кејинди.

Сән јаныб әбәди мәш'әлә дөндүн
Артды күнүн өмрү, улдузун өмрү.
Сән һәр күн һәр јердә ајдын көрүндүн
Өмрүнлә узанды күндүзүн өмрү.

Фәгәт сән көрмәдин тиканлы симләр
Нечә дағылырды бир ан ичиндә.
О сәни өлдүрән чәллад һакимләр
Нечә титрәјирди һәјачан ичиндә.

Әфсус сән көрмәдин зәфәр чағында
О алман әфсәри нә һала дүшдү.
Өз мизин башында, өз отағында
Сәнинчин гурдуғун гандала дүшдү:

...Достлар анд ичдиләр бир дә јер үзү
Дүшәркә көрмәсин дава көрмәсин.
Дедим сән олсајдын о заман дүзү
Јәгин ки дејәрдин:
—Бу анд лөвһәси
Бу гапы ағзында гојмајын белә,
Гојмајын дүшәркә дашынын үстә.
Веринис мән ону өз әлләримлә
Асым бу дүнјанын башынын үстә.
Әфсус сән көрмәдин...
Јаза билсәм мән
О күнүн һәр аны бир дастан олар.

Сәһәр нечә кәнддән, нечә шәһәрдән
Сизин дүшәркәјә кәлди адамлар.

Кәлиб көрүшдүләр...
Анчаг о ахшам
Даһа дүшәркәдә галан олмады.
Гајытды һәјата нечә мин адам,
(Дүшәркә бошалды, дүнја долмады...)

Сәнин о гәһрәман кичик достун да,
Көзләриндә севинч, үзүндә мараг
Кетди дустагларла,
Вејмар јолунда
Ири чәкмәсини таппылдадараг.
Сәрһәдләр ачылды, сәдләр гырылды
Өлкәдән өлкәјә кечди бир нәфәр.
Елә бил јер үзү бир җәннәт олду
Гајытды евинә иткин дүшәнләр...

Фәгәт сән дөнмәдин...
Јох, тәкчә сән јох
Јүзминләр, милјонлар кери дөнмәди.
(Бәлкә дә бу сајы доғру билән јох.)
Нә гәдәр евләрдә отуруб инди
Ана јол көзләјир...
Иткин баласы
Бир күн евләринә гајытды бәлкә...
Әјнинә кејмәјир матәм либасы
Ону диксиндирир һәр сәс, һәр көлкә...

Сәнин дә јолуну көзләјир анан,
Көзләјир, дејир ки: оғлум кәләчәк.
Сабаһ бу јерләрдән гајыдан заман
Сәнин һүнәрини данышмым кәрәк.

Кәрәк һарај чәким ешитсин анан
Сән нечә гәһрәман бир әскәр олдун.
Кәрәк һарај чәким ешитсин дүшмән
Сән бир дә јенидән нечә доғулдун...

Әбәди зәнк сәсләри

Дүшәркәдән чыхырам
Сары јарпаг төкүлмүш
Јоллара гучаг-гучаг.
Гәлбимдәки пајызын
Фыртынасы, туфаны
Даһа күчлүдүр анчаг.
Нарын јағыш чиләјир
Мешәјә арам-арам.
Сакит көрүнсәм дә мән,
Үрәјимдә гәзәбдән
Һөнкүрүб ағлајырам...
Көјләр чатыр гашыны,
Узагларда булудлар
Дивләр кими тоггушур.
Гәзәбимин одундан
Дағларын зирвәсинә
Одлу шимшәкләр дүшүр...
Вејмара енирәм мән
Гонаг галыр бу ахшам.
Фикирләрин, дәрдләрин
Әлиндә јорулмушам...
Бир күндә бир дүнјаны
Әзабыны чәкдириб
Хәјал, һәјәчан мәнә.
Санки о дүнјадајдым
Мән јенидән дөнүрәм
Инсанларын ичинә...
Кедирәм арам-арам

Гәлбим тәләсир јаман.
Һәмсөһбәт ахтарырам
Үрәјими бошалдам...
Гардашлыг гүлләсинин
Дајанырам өнүндә.
Ахы, бурда бир кәрпич
Һаггын вардыр сәнин дә.
Дүшүнүрәм, бу гүллә
Ән уча килсәләрдән
Јүксәк дурур дүнјада.
Бурда сәнин һаггын вар,
Јадымдан чыхмасан да,
Јенә сән дүшдүн јада...
О јалын ајагларын
Бурда гара мәрмәрә
Силинмәз бир из салыб.
Ләпирин елә галыб,
Санки инди кечмисән.
Һәтта тоз да гонмајыб,
(Јәгин сәнин изиндир.)
Она нә инсан әли,
Нә гәләм тохунмајыб.
Булудлара тохунан
Гүлләнин зирвәсиндә,
Дүнјаја һарај чәкән
Әбәди зәнк сәсиндә
Үрәјинин сәси вар.—
Ону һәр күн ешидир
Јер үзүндә инсанлар.
Ешидирләр бу гәмли,
Бу аловлу нәғмәни.
Ешидиб дүшүнүрләр
Һәр күн, һәр јердә сәни.
«Сән нә үчүн доғулдун...»
«Сән нијә мәһбус олдун...»

О сәс дејир:—Инсанлар,
Унутмајын бир ан да.
Биз кечдик чанымыздан
Сиз азад јашајасыныз
Севдијимиз чаһанда.
Биз сизә тапшырырыг
Гәлбин, әглин, идракын
Инсанлыға вердији
Нә гәдәр јадикары.
Горујунуз, солмасын
Дүнјамызын баһары.
Инсанлығын баһары.
Аддым-аддым енирәм
Мән Вејмар шәһәринә
О зәнк сәсләнир јенә...
Өз гәмли нәғмәсиндә,
Алов долу сәсиндә,
Сәнин һәјат јолуну
Бир дастан тәк данышыр
Бүтүн јер күрәсинә...

ЕПИЛОГ

Дүшәркәдә башладығым бу ше'рими инди мән
Раһат, исти отағымда охујурам јениндән.
Охујурам һәр чүмләни, һәр мисраны, һәр сөзү,
О адынын гаршысында баш әјирәм мән дүзү.
Адын дедим, адын нәдир? Билмәјирәм һеч јенә.
Ахы бир ад, ја бир шөһрәт бәс едәрми һеч сәнә.
Мән јазмадым милләтини, көстәрмәдим өлкәни,
Һансы милләт, һансы өлкә огул чағырмаз сәни?
Нә фәрги вар сачы сары, ја гара, ја гонурдун,
Ким сорушар гәһрәмандан сән һарада доғулдун.
Фәгәт буну билирәм ки, азадлығды нијјәтин,

Сәнин арзун арзусујду нечә-нечә милләтин.
Сән дөјүшдүн инсанлығын аг күнләри горунсун,
Сән дөјүшдүн дүнјамызын үфүгләри дурулсун.
Адын кәлсә, сөзүн дүшсә оғлум дејәр аналар
Өз баласы саначагдыр сәни ағлар, гаралар...
Мән дә сәни илк көрүшдән бир гәһрәман таныдым.
Азадлығын мүчаһиди, бөјүк инсан таныдым.
Бир инсан тәк өз өмрүнү дүнән баша вурдун сән,
Инсанлығын шөһрәтинин зирвәсиндә дурдун сән.

Ерфурд шәһәри, 1961 нојабр
Бакы, 1964 феврал.

ҚИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

ШЕ'РЛӘР

Вар сәсимлә . . . 10

Аддымлар . . . 10
Хәзәр, ај Хәзәр . . 10
Карван 12
Әрдәбил 13
Тәзә меjдан . . . 14
Шеjх Сәфи мәгбәрси . 15
Ингилаб шаирија̄м . 17
Нијар карваны . . 18
Севкилим . . . 19
«Ешитдим ки...» . . 20
«Саги нәзәр ет...» . 21
«Нејләјим...» . . . 21
Чәбһәдән мәктуб . . . 22
Кәлин, достлар, кәлин . 24
Күч милләтимдәдир 26
Сәнсән . . . 27
«Саги хумар...» . . 28

Гаранлыгда шәфәг . . 29

Инди нәјин вар . . 29
Сәттархан . . . 30
Теһран . . . 34
Сәнәт очағы . . . 37
Сәнәт . . . 38
Өмүр китабы . . 38
Гаранлыгда шәфәг . 40
Јан еј күнәш . . . 41
Ај 42

УЗАГДАН МӘКТУБЛАР . 44

Вәтән мәһәббәти . 44
Сән фәдаји оғлусан . . 46
Инди сән һарадасан . 48
Мән сәнин адыны . 50
Тәбризин баһары . 50
Јалтадан мәктуб . . 53
Јадыма дүшдү . . 55
Оғлум Араза . . . 56
Бәнөвшә . . . 58
Өмүр чичәји . . 59
Үч күндүр мәктуб алмы-
рам 61
Ше'р оху . . . 63

Отуз беш јашым . . . 65

Отуз беш јашым . . 65
Бөјүк шаир . . 67
Оғлум Е'тибара . . 67
Шәклин башым үстәдир 70
Сән ки... 71
Гәләм јолдашым . 72
Көј көл . . . 75
Бу ахшам чиммәјин . 76
Гәрәнфил . . . 77
Булудлар . . . 78
Кәпәнәк . . . 80

Баһар кәлир 82

Вәтән һәсрәти . . 82
Баһар кәлир . . 83
Әсл шаир . . . 84
Исти көјнәк . . . 85
Инсан да бәләдир . 86
Дағлар 88
Дәрман . . . 89
Мәктуб . . . 90
Доларес Ибарури . 90
«Кедәр-кәлмәз» . . 93
Овод трибунада . . 95
Дүнјанын бир гитәси . 96

Елә оғул истәјир вәтән . 99

Гара дәниз . . . 99
Елә оғул истәјир вәтән . 101
Нәғмә . . . 107
Әлчәзаирли гардашым 108

Мәчнун сөјүд 113

Берлин . . . 113
Һенрих Һејнејә . . 117
Рејстағ . . . 117
Сәрһәд 118
Ана һејкәли . . 120
Мәчнун сөјүд . . 122
Миладдан габагкы данышыг дилиндә . 128

Көрәсән адам нијә дарыхыр . . . 132
Петефи вә шәргли кәлин 135
Марселин талеји . 140
Музеј шәһәр . . 147
Никола мә'бәдиндә . 148

Кәндимизин баһары . . 152

Кәндимизин баһары . 152
Лагејд . . . 159
Мән үмман ләпәсијәм 161
Нәркиз күлү . . 161
Фил 162
Торпаг 165
«Нечә баһар јола салмышам» . . 171
Һәјатла өлүмүн арасы бир андыр . . 172
Гызыл балыг .. . 177
Һаким мәсләһәти . 180
«Бағда ики гадын отуруб» . . . 182

Поемалар

Әрдәбилдә бир мејдан вар 184
Әсримизин һәгигәти . 198
Илк мәктуб . . 243
Мәним чәбһә достларым 254
Бир мәһбусун күндәлији 276

Абизаде Балаш Аллахбахыш оглы

ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ

В двух томах

Том I

(на азербайджанском языке)

Баку — Азернешр — 1991

Редактору *Р. Бәјдәмирли*
Рәссамы *Н. Әләкбәров*
Бәдии редактору *В. Мартынов*
Техники редактору *С. Шаһбазова*
Корректорлары *В. Мусајева, А. Бағырова*

ИБ № 5343

Јығылмаға верилмиш 02. 09. 91. Чапа имзаланмыш 20. 11. 91. Әдәби гарнитур. Јүксәк чап үсулу илә. Форматы 70×108$^{1}/_{32}$. Мәт. кағызы № 2. Шәрти чап вәрәги 14,35. Шәрти рәнкли сурәти 14,53. Учот нәшр вәрәги 14,25. Тиражы 7000. Сифариш 349. Гијмәти 7 ман.

Азәрбајҹан Республикасы Дөвләт Мәтбуат комитәси.

Халглар Достлуғу орденли Азәрбајҹан Дөвләт Нәшријјаты, Бакы — 370005, Һүсү Һаҹыјев күчәси, № 4.

Мәтбуат Истеһсалат Сәнаје Бирлији.

«Гызыл Шәрг» мәтбәәси, Бакы, Һәзи Асланов күчәси, № 80.

Государственный комитет Азербайджанской Республики по печати.

Азербайджанское ордена Дружбы народов государственное издательство «Азернешр». Баку—370005, ул. Гуси Гаджиева, 4.

Производственное промышленное объединение по печати.
Типография „Гызыл Шарг“
Баку, ул. Ази Асланова, 80.